

Sårbarhet och möjligheter

-Om papperslösa immigranternas situation i majoritetssamhället

Av Markus Hansson

Abstract

This study aims to increase the knowledge and understanding regarding the situation for undocumented immigrants in the Scandinavian welfare states, mainly from a Swedish perspective, but the situation in Denmark is also included in the discussion. Sweden and Denmark position themselves at the opposite sides of the spectrum regarding immigration policies within the European Union; Swedish immigration policies are regarded as one of the most liberal in the EU, whilst the Danish policies are considered to be among the harshest. The results from this study support the theory that the immigration policies of the host country impose a major influence on the daily lives of undocumented immigrants.

Perhaps the most distinguishing characteristic of the undocumented experience, revealed through interviews with undocumented immigrants and voluntary aides in associations formed to help these people, is the high degree of *vulnerability* in the majority society. This vulnerability is a product of the lack of legal status, resulting in a vast discrepancy between the rights of the citizen and the rights of the undocumented immigrant. Subjectively, this vulnerability is perceived by the undocumented immigrant primarily in two ways, which I have chosen to refer to as *legal vulnerability* and *social vulnerability*. Legal vulnerability denotes a permanent disadvantage for the undocumented immigrant in the relationship to the citizen, in any situation that may occur. This means for example that the undocumented immigrant is effectively prevented from reporting any crime or negotiating salary levels that are perceived as unfair, with an employer. Social vulnerability refers to the exclusion from the official institutions of the welfare state, such as healthcare, social services and education.

This vulnerability means that the undocumented immigrant has to seek their opportunities through alternative channels, such as *informal institutions* (i.e. the personal, social network, voluntary organizations etc.) or through an *informal use* of formal institutions.

Different categories of undocumented immigrants handle their vulnerability in different ways. Undocumented immigrants that don't suffer from a high degree of political vulnerability in their home country tend to have a larger interface with the host society than political refugees, which make them somewhat less vulnerable as undocumented immigrants as well, since they are more likely to have broader social networks.

The possession of social capital as a compensation for the lack of human capital is more important for immigrants in general than for natives. Undocumented immigrants are even more dependent on social capital than their documented compatriots. Social capital is generated in the ethnical networks through the mechanisms of *bounded solidarity* and *enforceable trust*. Cultural distance and lack of options to the benefits provided by the networks make the networks stronger. The stronger the social networks, the more social capital they generate. Being the ones most dependant on social capital, the undocumented immigrants are also the most subordinate in those networks. They are frequently exploited by their documented compatriots in the *ethnic market*, and the strong ties of the ethnic networks often hinder the members' integration in the majority society.

The results from this study indicate that the harsher immigration laws of Denmark makes the undocumented immigrants go "further underground" and thus making them more vulnerable than the undocumented immigrants in Sweden.

ABSTRACT	1
FÖRORD	3
INLEDNING	4
Syfte och frågeställningar	4
Disposition	5
Metod och materialinsamling	6
Informanterna	10
MIGRATIONSPOLITIK OCH KONTROLLSYSTEM	14
Europa och immigration	15
Svensk och dansk invandringspolitik	17
Omfattning av den illegala immigrationen	22
Begrepp och definition	23
PAPPERSLÖSAS SÅRBARHET	27
Legal sårbarhet	30
Social sårbarhet	32
Utgångar respektive inlåsnig	34
PAPPERSLÖSAS MÖJLIGHETSSTRUKTURER	39
Informella institutioner	41
Formella institutioner	48
PAPPERSLÖSAS KAPITAL OCH RESURSER	51
SAMMANFATTNING OCH AVSLUTANDE REFLEKTIONER	61
REFERENSER	66

Förord

Denna rapport är resultatet av en studie som finansierats av Nordiska Samarbetsrådet för Kriminologi (NSfK). Arbetet med rapporten har pågått under 2007 och 2008 och har utgått från Sociologiska institutionen vid Lunds Universitet.

Jag skulle vilja tacka professor Malin Åkerström vid ovan nämnda institution som möjliggjort projektet, agerat handledare och granskat mitt manus. Studien hade heller inte varit möjlig att genomföra utan dem som generöst delat med sig av sin tid och gett mig tillträde till fältet, exempelvis Iván Oñederra och ”Lena”, till vilka jag vill framföra ett stort tack. Mitt fältarbete har även förgyllts av insatser från Nicholas Rydje och Linda Kerttu, vilka har gjort det trevligare, enklare och billigare. Givetvis har intervjupersonerna som ställt upp utgjort nödvändig förutsättning för denna studie. Jag skulle därför även vilja tacka dem, inte minst de papperslösa immigranterna, då de visat stor tillit trots att deras medverkan eventuellt hade kunnat innebära en betydande säkerhetsrisk för dem själva på grund av deras utsatta ställning.

Jag har även fått stor hjälp av medlemmarna i Kriminalvetenskapligt nätverk vid Sociologiska institutionen i Lund. Jag skulle därför särskilt vilja tacka Goran Basic, David Wästerfors och Denis Frank för deras insatser och moraliska stöd.

Slutligen skulle jag även vilja tacka min sambo Jenny Leidersdorff som varit ett stort stöd och utgjort en pådrivande kraft under arbetet med denna rapport.

Malmö, mars 2008

Markus Hansson

Inledning

Uppskattningsvis befinner sig det cirka 10000–20000 illegala immigranter i Sverige, men dessa beräkningar är mycket osäkra på grund av fenomenets karaktär. Det finns indikationer på att uppskattningen är underdriven och att det kan röra sig om betydligt högre siffror. I Danmark finns inga officiella uppskattningar av antalet illegala immigranter, det finns heller inga uppskattningar av antalet i Norden som helhet. I sammanhanget kan nämnas att det vid sekelskiftet i Europa, den europeiska delen av forna Sovjetunionen inräknat, uppehöll sig cirka 56, 1 miljoner internationella immigranter. Detta utgör 7,7 % av Europas totala befolkning. Av dessa beräknas *minst* 10 % vara att klassas som illegala immigranter¹.

Trots att vi kan anta att det i Norden uppehåller sig ett stort antal illegala immigranter, tycks det saknas nordisk kriminologiskt inriktad forskning på området. Kategorin illegal immigrant är intressant att studera då den representerar en relativt ”modern brottsling”; under efterkrigstiden och flera decennier framöver var arbetskraftinvandrare en legaliserad grupp, som reglerat integrerades i arbetslivet och bidrog till välfärdsstaternas utveckling.

Idag är legal arbetskraftsinvandring en mycket marginell företeelse². Detta innebär att nya grupper kriminaliseras. Då den illegala immigranten inte kan dra nytta av välfärdsstatens förmåner, exempelvis ekonomiskt bistånd, måste hon eller han ofrånkomligen förr eller senare arbeta svart inom den informella arbetssektorn. Kategorin ”illegal arbetskraft” är teoretiskt angelägen i det att den befolkas av människor som å ena sidan representerar det i vår kultur högst moraliskt försvarbara —att arbeta och sträva efter att försörja sig själv. Å andra sidan omgärdas kategorin av smussel, förbud, rykten och faktisk illegalitet. ”Köpare” av svarta tjänster är en varierad grupp, enligt rapporter baserar vissa sitt företag på illegal arbetskraft, men andra köpare som i övrigt lever högst respektabla liv använder tjänster mer tillfälligt. I vissa fall bedöms dessa handlingar inte vara kriminella, men är klart stigmatiserande.

¹ *Migration in an interconnected world – New directions for action*. UN Report of the Global Commission on international migration. Oct 2005.

² De svenska regeringspartierna presenterade dock tillsammans med miljöpartiet den 27 mars 2008 en lagrådsremiss med förslag till nya regler som enligt dessa partier skulle öppna upp för en ökad arbetskraftsinvandring.

Syfte och frågeställningar

Rapporten syftar till att undersöka och belysa de papperslösa immigranternas situation i Norden, främst ur ett svenskt perspektiv, men den danska situationen berörs också. Jag vill undersöka vad det innebär för individen att leva i ett nordiskt välfärdssamhälle, men att samtidigt stå utanför. Vad får den papperslösa tillvaron för sociala konsekvenser för individen? Rapporten syftar också till att ta reda på hur den papperslösa immigranten hanterar sin ”illegalitet”. Av intresse är hur den papperslösa immigranten rent konkret tar sig an de svårigheter som det innebär att helt stå utanför majoritetssamhället. Hur löser hon eller han de situationer i vilka en medborgare skulle ta samhällets institutioner till hjälp, en hjälp som den odokumenterade tillvaron omöjliggör?

Preciserade frågeställningar:

1. Vad kategoriserar den odokumenterade tillvaron, vad är den sociala innebörden att vara papperslös?
2. Hur hanterar den papperslösa sin situation? Hur får hon tillvaron att fungera? Vad har hon för resurser till sitt förfogande?
3. Papperslösa benämns så gott som alltid som en homogen grupp med samma förutsättningar eftersom de saknar rättslig status. Är det så, eller har olika grupper av papperslösa skiftande förutsättningar och resurser?

Disposition

Rapportens första huvudavsnitt, *Migrationspolitik och Kontrollsystem*, behandlar det som de facto skapar den illegala immigranten, migrationslagarna.

Huvuddragen i den gemensamma europeiska migrationspolitiken och dess kontrollsystem beskrivs. Sedan jämförs den svenska och danska invandringspolitiken och ställs mot varandra. Även den illegala immigrationens omfattning avhandlas, samt de begrepp som syftar på den illegala immigranten. Detta avsnitt skiljer sig mycket från de övriga, och är tänkt att ge en faktabakgrund om vad som definierar en illegal immigrant ur laglig synvinkel.

Det andra huvudavsnittet, *Papperslösas sårbarhet*, beskriver det som kanske bäst definierar innebörden av att vara papperslös, graden av sårbarhet, och dess konsekvenser. Avsnittet tar också upp innebörden av möjlighet till en utväg, respektive känslan av inlåsning och dess betydelse.

Det tredje avsnittet behandlar de *Papperslösas möjlighetsstrukturer*, vilka alternativ som är tillgängliga när individen är utestängd från majoritetssamhällets möjligheter att tillgodogöra sig sina behov.

I det fjärde avsnittet, *Papperslösas kapital och resurser* diskuteras vikten av tillgången till socialt kapital för den papperslösa för att väga upp de nackdelar den odokumenterade tillvaron innebär. Det beskriver också de kapitalgenererande nätverkens negativa inverkan på dess medlemmar, inte minst för de papperslösa.

Metod och materialinsamling

När studien inleddes under våren 2007 var upplägget för materialinsamlingen klart och tydligt. Första ansatsen var att göra en insamling av sekundärmaterial i form av utredningar, rapporter och dylika dokument framtagna av svenska och danska politiker, fackförbund, arbetsgivare och stödorganisationer. Detta för att få en bättre inblick i ländernas regelverk och den offentliga debatten rörande papperslösa immigranter. Nästa steg var att söka kontakter inom svenska och danska stödorganisationer som hjälper gömda flyktingar. Tanken var dels att jag skulle intervjua några personer som har inblick i de papperslösas tillvaro, dels att dessa eventuellt skulle kunna sätta mig i kontakt med personer som lever gömda. Jag hade redan fått kontakt med en sjuksköterska som arbetar inom en frivilligorganisation som förmedlar vård till papperslösa i en svensk storstad och kände mig ganska säker på att hon skulle kunna hjälpa mig med kontakter. På det hela taget kändes det som att frivilligorganisationer skulle vara en bra ingång, eftersom de papperslösa kunde misstänkas vara en svårtillgänglig grupp.

Vidare skulle jag höra mig för i min omgivning för att se om där fanns någon koppling till papperslösa personer. Tanken var att genom snöbollsurval komma i kontakt med fler papperslösa. Snöbollsurval är en lämplig metod när populationen kan antas vara svåråtkomlig och sluten. Metoden går ut på att när man väl lyckats

få tag i en kontakt, så ber man denne förmedla kontakter med ytterligare personer inom gruppen (May 2001; 122). Jag såg det som en fördel att försöka få intervjupersoner från olika sammanhang, eftersom jag hade en känsla av att det kanske skulle leda till en snedvridning om jag bara inriktade mig på papperslösa som söker vård. I Danmark hade jag dock inget personligt nätverk, så där skulle jag få förlita mig till frivilligorganisationer tills vidare. Det senare visade sig emellertid vara mer problematiskt än jag vid planeringen av studien anade.

Sverige

Insamlingen av sekundärmaterialet gjordes, varefter fältarbetet påbörjades i Sverige. Sjuksköterskan som jag hade fått kontakt med, Lena, visade sig vara mycket insatt och dessutom var hon en utmärkt *gatekeeper*. *Gatekeepers*, det vill säga nyckelpersoner som kan hjälpa forskaren att få tillträde till de kritiska miljöerna och personerna för fältarbetet, är ofta en nödvändig förutsättning för att fältarbetet ska kunna påbörjas (Denscombe 2000; 94). Genom henne fick jag tillträde till en vårdmottagning för gömda, en mötesplats för papperslösa som jag nu besökt ett antal gånger. Eftersom Lena hade så stor insyn i fältet, var hon en värdefull intervjuperson. Samtidigt måste man vara medveten om att det ligger en risk i att intervjua personer med så mycket kunskap och engagemang. Det är mycket viktigt att man inte rakt av accepterar problemet eller problemformuleringen från personer på fältet. (Silverman 2000; 9-11, 290).

Jag intervjuade även två papperslösa immigranter på mottagningen, vid två olika tillfällen. Den ena intervjun utfördes helt på svenska, medan den andra gjordes med hjälp av en tolk. Tolken var en barnmorska som var knuten till mottagningen, och kom från samma land som den intervjuade. Intervjutekniken som jag har använt mig av under fältarbetet brukar ibland gå under benämningen *fokuserad intervju*. Det innebär att en intervjuguide används, men intervjuformen ger stort utrymme åt den intervjuade att formulera sig och besvara frågorna utifrån sina egna referensramar. Det är en fruktbar intervjuform i det att den förmedlar något om vad som upptar den intervjuade. Den hjälper även intervjuaren att bättre förstå den innebörd som individerna själva tillskriver de händelser eller fenomen som behandlas, i jämförelse med exempelvis semi-strukturerade intervjuer. Det är en intervjuform som ställer stora krav på flexibilitet från intervjuarens sida, eftersom

intervjupersonen kan ta upp intressanta teman som forskaren inte förutsett (May 2001; 151, 152). Alla intervjuer har spelats in på diktafon och transkriberats.

Mottagningen var även en värdefull arena att observera. Jag skulle uppskatta att den befolkades av ett femtiotal personer de gånger jag varit där, varav merparten förmodligen var papperslösa. Min roll här var närmast att beskriva som ett mellanting mellan *observatör som deltagare* och *deltagande observatör*. Jag interagerade en del med personerna på mottagningen, men jag etablerade inte några varaktiga kontakter med de studerade personerna (May 2001; 188-189). Med mina observationer strävade jag snarare efter förståelse av rutiner och om hur de fysiska rummen användes (Silverman 2000; 47, 62) än efter att vara en aktiv deltagare. Jag annonserade inte min närvaro och roll offentligt, förutom om någon frågade, men jag försökte inte heller dölja vad jag gjorde.

Genom personer i min omgivning fick jag tag i ytterligare tre informanter, två papperslösa och en som varit papperslös men som nu fått uppehållstillstånd. En av dem intervjuades på en etnisk kulturförening med hjälp av en auktoriserad tolk som ställde upp ideellt. De andra två intervjuades hemma i deras bostäder. I dessa fall rörde det sig om personer från Chile, varav den ena inte kunde svenska. Jag talar spanska, men var ibland tvungen att ta hjälp av min gatekeeper, en av mina personliga bekanta, om det var något jag inte förstod eller ville vara säker på att jag uppfattat rätt. En sådan omständighet kan ju verka hämmande, eftersom hon kände personen sedan tidigare, och kanske har saker hon inte vill berätta med honom närvarande. Trots det uppfattade jag att det var en mycket öppenhjärtlig intervju, exempelvis berättade hon om känsliga händelser av privat natur, fast med sänkt röst och först efter att ha stängt till dörren för att försäkra sig om att övriga personer i lägenheten inte kunde höra.

Vid den här tidpunkten hade jag även intervjuat ytterligare en representant för en svensk sjukvårdsförmedling för gömda.

Danmark

Fältarbetet gick bra i Sverige, men jag hade det desto svårare i Danmark. Det började bra, jag fick tag i en representant från en ideell intresseförening som gick

med på att ställa upp för en intervju. Hon avbokade dock på grund av tidsbrist, och lät meddela att hon inte skulle ha tid framöver heller. Jag hade vissa problem med att komma i kontakt med andra föreningar. Efterhand kom jag i kontakt med två företrädare från två organisationer som engagerar sig i avvisningshotade asylsökande, som gärna ställde upp för en intervju. Båda dessa intervjuer var givande, men ingen av dem kunde hjälpa mig att komma i kontakt med några papperslösa. Till saken hör att det är förbjudet att hjälpa papperslösa och gömda flyktingar i Danmark, så jag hade räknat med att det kanske skulle vara svårare att få tag på någon att intervjuas där.

Min nästkommande strategi var att komma i kontakt med etniska kulturföreningar i Köpenhamnsområdet. Min tanke var att även om det inte var troligt att de skulle sätta mig i kontakt med någon papperslös, så borde det ju finnas åtminstone en chans att få tag i någon som tidigare levit som papperslös, men sedan fått uppehållstillstånd. Jag kontaktade mängder av kulturföreningar med denna förfrågan via e-post. Endast en person svarade på detta e-postmeddelande och respondenten förklarade vänligt att han gärna skulle hjälpa mig om han kunde, men att han inte visste vad ”papperslös immigrant” var för någonting. Begreppet papperslös används inte i Danmark, så jag förklarade innebörden för honom. Efter det har mina e-postmeddelanden till honom inte besvarats.

Vid den här tidpunkten började jag få känslan att jag inte skulle få något tillträde till fältet över huvud taget, men så kom jag i kontakt med en i Danmark välkänd aktivist som gjort sig känd för att hjälpa gömda flyktingar. Han lovade direkt att försöka hjälpa mig. Det kändes som en vändning, om någon hade resurser att sätta mig i kontakt med fältet borde det ju vara han! Jag hade svårt att föreställa mig en gatekeeper med större förmåga att garantera mitt ärliga uppsåt inför en eventuell intervjuperson. Efter bara några dagar så återkom han med beskedet att han hade arrangerat ett möte. Han skulle vänta på mig vid Centralstationen i Köpenhamn, så kunde vi fortsätta därifrån tillsammans. Jag mötte honom och vi fortsatte färden med lokaltrafik. Vi skulle hem till en man med utländskt bakgrund, men med uppehållstillstånd sedan 80-talet, och där träffa en papperslös landsman till honom. Väl i lägenheten visar det sig att mannen vi kommit för att träffa dragit sig ur. Lägenhetsinnehavaren förklarar att landsmannen inte vågat komma, och att

han inte kommer att ställa upp framöver heller. Vi blir bjudna på kaffe och vi börjar tala om situationen för de papperslösa i Danmark. Jag frågar om det är okay att jag sätter på diktafonen. Det går lägenhetsinnehavaren inte med på. Han menar att han visserligen litar på mig, men om någon ”olämplig” information skulle råka nämnas i diskussionen, som skulle kunna sätta någon av hans papperslösa vänner i fara, så skulle han vara ansvarig. Så samtalet fortgick utan att spelas in.

Även mina fortsatta försök att komma i kontakt med odokumenterade i Danmark har varit fruktlösa. Vad mitt skrala resultat av primärmaterial från Danmark beror på, är omöjligt att säga med säkerhet. Säkerligen inverkar det faktum att jag saknar personligt nätverk i Danmark. Förbudet för privatpersoner och organisationer att hjälpa papperslösa immigranter har förmodligen en roll i det hela. Kanske finns det andra strukturella faktorer som spelar in. Detta kommer vidare att diskuteras i avslutningen under rubriken *Sverige och Danmark – Vilka antaganden är möjliga att göra utifrån materialet?*

Informanterna

Under fältarbetet har jag träffat och talat med ett stort antal personer som har bidragit med information, men med vilka det inte utförts någon formell, inspelad intervju. Det har varit odokumenterade immigranter i Sverige som jag träffat genom en av de ovan beskrivna sjukvårdsmottagningarna, ytterligare representanter för svenska och danska organisationer, präster och läkare som engagerat sig för de papperslösas förhållanden, och en i Danmark välkänd aktivist som gjort sig känd för att hjälpa gömda flyktingar.

Personerna som intervjuats under fältarbetet består dels av papperslösa immigranter, dels personer som arbetat för dessa. En tidigare papperslös som nu fått uppehållstillstånd i Sverige har också intervjuats. Här följer en kortare presentation av var och en av dem.

Alejandro kom till Sverige från Chile drygt en vecka innan han fyllde arton år. Idag är han tjugofyra år gammal och har svenskt medborgarskap, men han levde under två år som papperslös och svartarbetande inom byggbranschen. Det var olyckliga omständigheter som gjorde att han tvingades leva utanför

majoritetssamhällets ramar, hans intentioner var att komma för att återförenas med sin dödssjuka far enligt de bestämmelser som gäller för familjeåterförening för tredjelandsmedborgare. Enligt svensk lagstiftning har ogifta barn under arton år rätt att bosätta sig hos en förälder som är lagligt bosatt i Sverige och enligt reglerna för anhöriginvandring måste ansökan ske från hemlandet (Wikrén & Sandesjö 2006; 181-186). Detta hade inte uppmärksammats av varken Alejandro eller hans far som var döende i leukemi, utan ansökan gjordes på plats. Därför avslogs ärendet direkt, och eftersom Alejandro nu hade hunnit fylla arton innan fallet behandlades, fanns det nu inte heller någon möjlighet att åka tillbaka till Chile och göra om ansökan. Alejandro överklagade två gånger och fick avslag, men lämnade aldrig landet utan bodde kvar i faderns lägenhet. Efter en tredje ansökan beviljades uppehållstillstånd.

Maria, som är 26 år, kom från Chile till Sverige ganska exakt ett år innan jag träffade henne i en Stockholmsförort sommaren 2007. Hon reste in på turistvisum med intentionen att stanna kvar och arbeta svart. Anledningen till att hon kom var ekonomisk, hon är ensamstående mamma och hade svårt att klara ekonomin i hemlandet. Hon berättar att det i stort omöjligt att försörja en familj på lönen från ett okvalificerat arbete, och samtidigt är högre studier så kostsamma att det inte är realistiskt att utbilda sig till en bättre ekonomisk situation. Idag arbetar hon som städerska och hon menade vid intervjutillfället (hennes förhållanden har försämrats sedan dess) att hon genom detta arbete tjänade lika mycket pengar som en ingenjör gör i Chile. Detta innebar att hon kunde skicka hem pengar för sin sons skola och övriga omkostnader. I förlängningen räknar hon med att genom giftermål få svenskt uppehållstillstånd, och att hon då kan hämta hit sin son. Anledningen till att hon kom just till Sverige var att hon redan hade en syster här som arbetar svart.

Ahbar är tjugofyra år och kom till Sverige från Iran med sin mamma och bror sju år sedan. De kom som politiska flyktingar, men de har inte blivit beviljade asyl, så de lever gömda. De hade familj här sedan tidigare, bland annat en morbror och en moster, som båda har uppehållstillstånd. Ahbar har tidigare arbetat svart med att lackera bilar, men är nu arbetslös.

Milo är femtiofyra år och kommer ifrån Bosnien. När kriget på Balkan bröt ut, blev han i det närmaste tvångsrekryterad av den serbiska armén och han skildes från sin familj. Han lyckades desertera, men han hamnade snart i en annan stridande grupp. I mitten av 90-talet lyckades han fly till Kroatien, och levde där fram till 1999-2000. Under denna period hade han ingen aning om hans familj blivit dödade eller hade överlevt kriget. Genom en slump fick han ryktesvägen reda på att hans fru och dotter nu levde i Sverige, samt att hans söner också levde och bodde i Italien. Han kom till Sverige och återförenades med hustrun och dottern, men de fick dock alla avslag på sina asylansökningar, så de har gått under jorden.

Fatima är 43 år och är mamma till Ahbar, de kom till Sverige tillsammans för sju år sedan. Hon lever gömd tillsammans med sina två söner och hennes sjuka mamma, som kom något år senare. Hon arbetar svart som frisör, och har försörjningsansvar för familjen, då hon är den enda som arbetar för tillfället.

Utöver intervjuerna med de papperslösa har även fyra intervjuer gjorts med personer som är aktiva i organisationer och nätverk som på ett eller annat sätt är engagerade i de papperslösas intressen. Två av intervjuerna är gjorda med representanter för svenska organisationer, och två är gjorda med representanter för danska organisationer.

Lena är sjuksköterska och en av grundarna till en organisation som förmedlar sjukvård till gömda och papperslösa i en svensk storstad. Organisationen har funnits sedan sent 90-tal. Hon beskriver sig själv som ”en typisk sån där gammal nätverkare sedan 60-talet”, och tanken var just att verksamheten skulle skötas enligt nätverksprincipen, och att organisationen endast skulle förmedla vårdkontakter åt papperslösa ute i den offentliga vården. Trycket blev dock med tiden för stort, och organisationen öppnade en mottagning för gömda som håller öppet en dag i veckan, som komplement till förmedlingen av vårdkontakter ute i den offentliga vården.

Karin är också sjuksköterska till yrket och är samordnare för ytterligare en sjukvårdsförmedling i en annan svensk storstad. Karin har samarbetat med Lena,

och verksamheten är uppbyggd på exakt samma sätt som det nätverk som Lena en gång var med och drog igång. Även denna sjukvårdsförmedling har en kompletterande mottagning.

Ilse arbetar för en organisation i Danmark som försöker hjälpa flyktingar som har kommit i kläm i det danska asylsystemet. Organisationen har funnits sedan mitten av 80-talet, och inriktar sig på utvisningshotade asylsökande som i många fall gått under jorden. Kärnverksamheten är att försöka hjälpa de asylsökande att få igenom sin asylansökan, att hjälpa dem med hur man bäst får igenom sin ansökan. Organisationen kan bistå med sådant som att ta fram nya uppgifter om situationen i hemlandet, ordna ny advokat eller hjälpa till att ordna medicinska intyg.

Mette är pensionär och är engagerad i en mindre organisation i Danmark vars syfte är att arbeta för amnesti för de cirka åttahundra asylansökande som fått avslag, men som suttit fast i tre år eller mer på danska asylcentra på grund av att de av en eller annan anledning inte kunnat skickas tillbaka. Det praktiska arbetet går ut på att delta i offentliga debatter, kontakta politiker, delta i och arrangera aktioner och demonstrationer för bättre villkor för asylsökande, samt att försöka förmedla kontaktpersoner till dessa asylsökande som fått avslag.

Migrationspolitik och kontrollsystem

Rätten att migrera finns inskriven i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter. Incitamenten att lämna hemlandet för att söka en bättre tillvaro någon annanstans är otaliga. Många gör det också. Antalet internationella migranter var år 1970 82 miljoner, till år 2000 hade siffran ökat till 172 miljoner, för att år 2005 uppgå till 200 miljoner³.

Men samtidigt som rätten att *emigrera* räknas som en mänsklig rättighet, så betraktas rätten till *immigration* som en fråga om nationellt självbestämmande, det vill säga det är upp till mottagarlandet om det vill ta emot immigranten eller inte. De flesta västliga länder är i praktiken mycket restriktiva i sin invandringspolitik, vilket till stor del är grundat i antagandet att tillgång till resurser och rättigheter för medborgare i privilegierade länder, kräver exkludering av ”andra”. Medborgarskap i västliga, liberala demokratier har liknats vid en modern motsvarighet till de feodala privilegierna – en nedärvd status som på ett genomgripande sätt förbättrar individens livschanser (Brochmann 2004; 2).

Trots restriktiv invandringspolitik och sofistikerade kontrollsystem är svårigheten att upprätthålla en effektiv gränskontroll inte svår att förstå. Alla hinder mot internationell rörlighet motsäger sig de krafter som frammanar ett allt ökande ekonomiskt och kulturellt utbyte länder emellan. I en allt mer internationell ekonomi är det svårt att på en och samma gång öppna gränserna för information, varor och kapital, men samtidigt stänga dem för människor. De flesta stater välkomnar turister och studenter, och bidrar gärna till utvecklingen av en internationell arbetsmarknad för en högutbildad arbetskraft. Samtidigt försöker staterna begränsa flödet av lägre utbildad arbetskraft, anhöriginvandrare och asylsökande. Sådana distinktioner är svåra att upprätthålla i praktiken och miljontals människor rör sig över gränserna via irreguljära rutter. Till sin hjälp har de den transnationella ”migrationsindustrin”, bestående av rekryterare, arbetsförmedlare och människosmugglare (Castles 2000; 279).

³ *Migration in an interconnected world – New directions for action*. UN Report of the Global Commission on international migration. Oct 2005.

Den illegale immigranten som fenomen är en produkt av staters invandringspolitik, i detta avsnitt ska den europeiska immigrationspolitiken belysas, den svenska och danska invandringspolitiken jämföras och omfattningen diskuteras. Därefter följer en diskussion om begreppet *papperslös* och dess synonymer.

Europa och immigration

Den dominerande uppfattningen i Europa idag är att effektiv kontroll av immigrationen är nödvändig för att undvika kaos, social oro, och för att underlätta styrning och planering. Statsgränser förstärks, flyktingkategorier omdefinieras, intern övervakning utökas och fler deporteringar verkställs. Från att ha varit ett marginellt politiskt ämne, har immigrationen utvecklats till ett av de mest centrala och komplicerade inom EU.

Schengensamarbetet står i centrum för den europeiska migrationspolitiken i dag. Schengensamarbetet handlar om att människor ska kunna resa fritt mellan de länder som anslutit sig. Alla som reser in i, eller lämnar Schengenområdet ska däremot kontrolleras noggrant. Samarbetet innebär däremot inte att man ska kunna bosätta sig och arbeta i ett annat land. Konventionen innehåller bestämmelser om bl.a. polissamarbete, rättsligt samarbete och enhetliga gränskontroller mot länder utanför Schengenområdet. 13 av EU-länderna har anslutit sig; Frankrike, Tyskland, Belgien, Nederländerna, Luxemburg, Portugal, Spanien, Österrike, Italien, Grekland, Sverige, Danmark och Finland. Norge och Island har undertecknat ett samarbetsavtal som innebär att man kan resa in där på samma villkor som i ett Schengenland. Storbritannien och Irland har valt att stå utanför. De ”nya” EU-länderna Bulgarien, Cypern, Estland, Lettland, Litauen, Malta. Polen, Rumänien, Slovakien, Slovenien, Tjeckien och Ungern deltar heller inte i Schengensamarbetet.

Huvudprincipen för Schengensamarbetet är att alla människor som befinner sig lagligt i Schengenområdet kan resa fritt utan att behöva visa pass när de passerar de inre gränserna. En person som inte är medborgare i ett Schengenland kan behöva visum för att resa in i Schengenområdet. Ett sådant visum gäller vanligtvis i alla Schengenländer och ger rätt att resa mellan dem så länge visumet är giltigt.

Den som inte är visumpliktig kan, när han/hon väl rest in i Schengenområdet resa fritt i området under högst 3 månader. På samma sätt kan utlänningar som har uppehållstillstånd i ett Schengenland, och vars identitet inte är ifrågasatt, resa fritt i 3 månader. Asylsökande är dock undantagna från rätten att resa fritt mellan länderna.

Schengensamarbetets viktigaste kontrollsystem är *Schengen Information System* (SIS). SIS är ett hjälpmedel för spaning och efterlysning som bl.a. får användas av polis och tull vid gränskontrollerna. I SIS får varje medlemsland föra in uppgifter om personer, fordon eller föremål som är efterlysta. I SIS finns också en spärrlista där medlemsländerna kan registrera personer som de inte vill ska få resa in i Schengenområdet. En orsak till registreringen kan vara att personen begått grova brott, eller att personen av- eller utvisats med förbud att resa in igen under en viss tid.

En annan viktig princip i det europeiska samarbetet på invandringspolitikens område är den så kallade *Dublinförordningen*. Dublinförordningen syftar till att en asylansökan ska prövas i rätt land, dvs. i det land som den sökande först reste in i, eller har en viss anknytning till. Detta land måste återta den sökande om han eller hon rest vidare till ett annat medlemsland. Genom detta system vill länderna undvika dels att en person söker asyl i flera länder samtidigt, dels att personen skickas från land till land utan att något av dem tar på sig ansvaret för prövningen.

Även Dublinförordningen har sitt kontrollsystem. För att lättare kunna fastställa vilket land som enligt Dublinförordningen ska pröva ansökan om asyl har medlemsstaterna inrättat Eurodac, en elektronisk databas för jämförelse av fingeravtryck.

Sverige anslöt sig till detta samarbete redan 1997, och Dublinförordningen gäller nu som svensk lag⁴. Danmark har stått utanför Dublinförordningen fram till 2006, då ett så kallat parallellavtal slöts. Danmark lyder numera alltså också under förordningen⁵.

⁴ <http://www.migrationsverket.se>

⁵ <http://www.eu-opplysningen.dk/nyheder/euidag/2006/februar/parallelaftaler/>

År 1999 trädde det så kallade Amsterdamfördraget i kraft. Fördraget innebär bl.a. att frågor om asyl och invandring från länder utanför EU, samt kontrollen av de yttre gränserna, övergår från ett mellanstatligt till ett överstatligt (tvingande) samarbete. EU får med andra ord rätt att fatta beslut som är tvingande för medlemsländerna på visum-, asyl- och invandringsområdet⁶.

Kontrollsystemen är inte perfekta - illegal migration och trafficking är oundvikliga problem. Inom vissa näringar utgör den illegala arbetskraften i Europa en betydelsefull del av den totala arbetskraften (Stalker 1994). Eftersom dörren för arbetskraftsinvandring i princip stängdes i början av 70-talet har den lagliga formen för inträde varit genom ”asyl dörren”, den ”humanitära dörren”, eller genom familjeåterförening. Allt fler immigranter är icke-europeer, och antalet asylsökande har eskalerat. Eftersom chanserna är så små att ta sig in genom lagliga vägar, har många invandrat via illegala kanaler. Den traditionella distinktionen mellan ekonomiska och politiska invandrare (arbetskraftsinvandrare och flyktingar) har blivit allt mer problematisk under 80- och 90-talen (Brochmann 2004; 4). Samtidigt som många flyr från förföljelse och politiskt förtryck, finns det även ekonomiska skäl för att ta sig till Europa illegalt för att arbeta. Trots de dåliga arbets- och levnadsvilkoren för de papperslösa arbetarna finns det starka ekonomiska incitament att söka sig till mer ekonomiskt utvecklade länder. Enligt beräkningar från Världsbanken, oavsett de i tillflyktslandet uppfattade låga lönerna, kan man höja sin lön tiofalt om man flyttar från ett låg- eller medelinkomstland till ett höginkomstland (Castles & Miller 2003: 180). Visserligen är levnadskostnaderna högre i ett höginkomstland, men trots detta skickar dessa internationella migranter hem stora summor pengar till anhöriga i hemländerna, så kallade migrantremissor. I många fall genererar dessa migrantremissor högre summor än mottagarländernas sammanlagda exportinkomster (Hermele 2002; 163).

Svensk och dansk invandringspolitik

Sverige och Danmark befinner sig i varsin ända av spektret vad gäller europeisk

⁶<http://www.migrationsverket.se>

invandringspolitik. I den svenska debatten används Danmark ofta som exempel på en inhuman flyktingpolitik och i Danmark används den svenska invandringspolitiken som exempel på en havererad, ansvarslös invandringspolitik. Sverige beskriver gärna sin flyktingpolitik som ”generös”, medan de danska politikerna i positiva ordalag framhåller att deras invandringspolitik är ”stram”.

Det ligger utanför ramen för denna rapport att detaljerat redogöra för respektive lands lagstiftningar, men skillnaderna är värda att belysas i syfte att visa på den betydande diskrepans i invandringspolitiken som råder mellan länderna. Vad gäller villkoren för asyl, kan reglerna vid en hastig överblick te sig tämligen likartade. Både Sverige och Danmark följer FN:s Flyktingkonvention, den så kallade *Genèvekonventionen*. Uppfyller den asylsökande de flyktingskäl som beskrivs i konventionen skall uppehållstillstånd beviljas (Wikrén & Sandesjö 2006, SOPEMI Report to OECD 2006). Asyl kan också ges av andra skäl. I Sverige finns möjligheten att beviljas asyl om den sökande bedöms vara *Skyddsbehövande i övrigt*, dvs. att man har starka skäl att vara rädd för exempelvis tortyr eller dödsstraff, behöver skydd på grund av en väpnad konflikt eller en naturkatastrof (Wikrén & Sandesjö 2006; 145-155). Den danska motsvarigheten till begreppet *Skyddsbehövande i övrigt* är *Beskyttelsestatus*, vilket ger möjlighet till asyl för personer som riskerar exempelvis dödsstraff, tortyr eller förföljelse om de skickas tillbaka⁷.

I Sverige utgör också *Synnerligen ömmande omständigheter*, det som tidigare kallades *Humanitära skäl*, grund för att bevilja asyl. *Synnerligen ömmande omständigheter* kan exempelvis utgöras av krigssituationer i hemlandet eller i de fall inget land vill ta emot personen ifråga. Också sjukdom kan åberopas, men då krävs det i princip att vården eller behandlingen i Sverige ska leda till en förbättring av tillståndet eller att behandlingen är livsnödvändig. Vidare måste beaktas om det föreligger någon möjlighet till vård i hemlandet. Upphållstillstånd ges inte till personer som kommit till Sverige i huvudsakligt syfte att få bättre vård än i hemlandet. Detta är den absolut största gruppen som beviljats asyl i Sverige (Wikrén & Sandesjö 2006; 199-205). I Danmark ges

⁷ SOPEMI Report to OECD 2006; 37

uppehållstillstånd på humanitära grunder endast i yttersta undantagsfall och då endast efter specifik bedömning av det individuella fallet. I de få fall asyl beviljas av humanitära skäl ligger oftast svår sjukdom till grund. Ibland ges även asyl av detta skäl till familjer med små barn från länder där det råder krig, ett krigsliknande tillstånd eller extremt svåra förhållanden så som svält⁸.

En viktig skillnad mellan länderna är att i Sverige får i regel en person som beviljats asyl permanent uppehållstillstånd omedelbart⁹ (Wikrén & Sandesjö 2006), medan danska myndigheter däremot alltid tidsbestämmer uppehållstillstånden till att börja med, varefter de får förnyas efter hand. Efter sju år får den sökande oftast permanent uppehållstillstånd i Danmark om denne uppfyller följande kriterier:

- Orsaken till uppehållstillståndet gäller fortfarande.
- Den sökande måste ha slutfört ett introduktionsprogram till det danska samhället.
- Den sökande måste ha klarat ett danskt språktest.
- Den sökande får inte ha dömts till fängelse i två år eller längre för ett allvarligt brott (exempelvis narkotikahandel, trafficking, mord eller våldtäkt).
- Den sökande får inte ha några skulder till den offentliga sektorn.

På senare tid har kriterierna för att erhålla permanent uppehållstillstånd i Danmark skärpts ytterligare. Ansökningar som lämnats in efter 1 april 2006 har ytterligare ett antal krav:

- Den sökande måste ha avslutat aktivitetsåtgärderna (kan utgöras av utbildning eller arbete, och är ett villkor för att den asylsökande ska få ut sin dagpenning).
- Den sökande måste ha skrivit på ett ”integrationskontrakt” som innebär att han eller hon måste göra allt som står i hans eller hennes makt för att vara

⁸ SOPEMI Report to OECD 2006; 38

⁹ <http://www.migrationsverket.se>

en aktiv deltagare i det danska samhället och göra vad han/hon kan för att i största möjliga mån integreras.

Efter 1 juli 2006 måste den sökande dessutom ha klarat en så kallad *integrationsexamen*. Denna integrationsexamen syftar till att uppmuntra jobbsökande, och kräver bland annat att den sökande ska ha arbetat heltid i minst två och ett halvt år, samt att den sökande klarat språktester i danska och engelska språket¹⁰.

Vad gäller reglerna för anhöriginvandring föreligger också väsentliga skillnader. Enligt svenska Utlänningslagen 5 kap 3 § ska uppehållstillstånd ges åt make, sambo eller registrerad partner till en person som har uppehållstillstånd i Sverige. Även ogifta barn under 18 år har rätt att bosätta sig hos en förälder i Sverige och föräldrar till ensamkommande flyktingbarn, som bedömts som flyktingar eller skyddsbehövande i övrigt, ska få uppehållstillstånd. Upphållstillstånd räknas i ovan situationer som en rättighet, endast i undantagsfall får ansökan avslås, exempelvis om det rör sig om skenäktenskap, oriktiga uppgifter, hot mot allmän ordning och säkerhet, eller om föräldern i ursprungslandet motsätter sig att barnet flyttar till föräldern i Sverige (Wikrén & Sandesjö 2006; 181-186, 224-228). När det gäller reglerna för dem utanför kärnfamiljen som söker uppehållstillstånd för anknytning är det inte fråga om uppehållstillstånd som en rättighet, utan lagen är formulerad så att uppehållstillstånd *får* ges i en rad situationer. Paragrafen gäller exempelvis nyligen etablerade förhållanden och nära anhöriga som levt i samma hushåll. Den viktigaste gruppen är de nyetablerade förhållandena där vi hittar den större delen anhöriginvandrare, de så kallade snabba anknytningarna. Det kan röra sig om personer som tänkt gifta sig eller bli sambos i Sverige. Utlänningen som ska komma till Sverige för att exempelvis gifta sig kallas efter ansökan till svenska ambassaden eller konsulatet i hemlandet. Den sökande ska då styrka sitt förhållande till personen i Sverige med exempelvis brev, fotografier eller dylikt. Referenspersonen blir också intervjuad i Sverige. Det är i denna grupp vi finner det stora antalet anhöriginvandrare (Wikrén & Sandesjö 2006; 186-195, 209-210).

¹⁰ SOPEMI Report to OECD 2006; 43, <http://www.nyidanmark.dk>

Den nya borgerliga regeringen i Sverige har dock den 7 februari 2008 beslutat att en särskild utredare ska lämna förslag som innebär att ett försörjningskrav införs som villkor för anhöriginvandring. Regeringen motiverar förslaget med att de ytterligare vill stärka arbetslinjen på migrations- och integrationsområdet. En anknytningsperson som är svensk medborgare eller som har haft permanent uppehållstillstånd i fyra år ska dock undantas från försörjningskravet. Uppdraget ska redovisas senast den 1 oktober 2008¹¹.

I Danmark kan endast makar, sambos, registrerade partners samt barn under 15 år få uppehållstillstånd enligt reglerna för anknytning. Här är det inte frågan om en rättighet, utan endast att uppehållstillstånd *får* ges. Dessutom ställs en rad krav för att en partner ska få uppehållstillstånd i Danmark, utöver de som också gäller i Sverige;

- Båda parter måste ha fyllt 24 år.
- De måste båda leva på samma adress i Danmark när uppehållstillstånd väl beviljats.
- Båda parter band till Danmark måste vara starkare än deras band till hemlandet.
- Båda parter måste skriva under ett kontrakt som intygar att de ska göra sitt yttersta för att integreras i det danska samhället.

Dessutom måste parten som redan bor i Danmark

- antingen vara nordisk medborgare, ha flyktingstatus i Danmark, eller ha haft permanent uppehållstillstånd i Danmark i minst tre år
- bo permanent i landet
- ha tillräckligt stor bostad
- kunna visa att de kan försörja sig själva
- lämna en finansiell säkerhet. Summan är 55241 danska kronor (EUR 7407)

och får inte:

- ha haft försörjningsstöd det senaste året

¹¹ Försörjningskrav vid anhöriginvandring, Kommittédirektiv 2008:12

- ha dömts till våld mot en partner på 10 år

Från och med juni 2006 måste de sökande klara ett språktest och ett prov som består av frågor om det danska samhället. Samboende som varken är gifta eller registrerade partners måste visa att de bott tillsammans i 1,5-2 år¹².

I Sverige utgör anhöriginvandrarna utan jämförelse den största gruppen invandrare¹³, i Danmark utgör de en betydligt mindre andel, vilket är föga förvånande med deras betydligt stramare politik på området.

Ytterligare en skillnad mellan svensk och dansk lagstiftning som är av avgörande betydelse för denna rapport är att det i Sverige inte är straffbart för privatpersoner och frivilligorganisationer att hjälpa odokumenterade immigranter (så länge det inte sker för monetär vinnings skull), exempelvis med bostad och andra förnödenheter, medan det i Danmark är olagligt och kan straffas med böter eller fängelse i upp till två år¹⁴.

Skillnaden i Sveriges och Danmarks politik i invandringsfrågor belyser de institutionella skillnaderna för immigranterna i respektive land. Denna rapport kommer främst att behandla papperslösas situation i Sverige, men den kommer även till viss del beröra situationen för de odokumenterade immigranterna i Danmark. Sverige och Danmark må vara väldigt närbelägna länder geografiskt, men invandringspolitiskt är de motpoler ur ett Europeiskt perspektiv. Resultatet från denna rapport stödjer hypotesen att juridiska och strukturella faktorer har stora sociala konsekvenser för de papperslösa. Även om det empiriska materialet från den danska sidan är ytterst begränsat, tycks även detta understödja denna tes. Man skulle eventuellt även kunna göra antagandet att det magra empiriska resultatet på den danska sidan av sundet, åtminstone till en viss del, skulle kunna ha med de juridiska och strukturella faktorerna i det danska samhället att göra.

Omfattning av den illegala immigrationen

Illegal immigration sker per definition i det fördolda, vilket betyder att det är svårt

¹² SOPEMI Report to OECD 2006; 46

¹³ <http://www.migrationsverket.se>

¹⁴ Udlændigelovens kap 9, §§ 59, stk 5

att göra uppskattningar om fenomenets omfattning. ILO (International Labour Organisation) gör i sina beräkningar gällande att det uppehåller sig cirka tre miljoner illegala immigranter inom EU (Edgar, Doherty & Meert 2004:1), och Global Commission on International Migration uppger att det uppehöll sig cirka fem miljoner immigranter med irreguljär status i Europa som helhet år 2005¹⁵. Uppskattningarna på hur många odokumenterade immigranter det skulle finnas i Sverige går kraftigt isär och är ofta motsägelsefulla. Enligt *International Centre for Migration Policy Development* skulle det under perioden 2003-2004 befinna sig tjugotusen odokumenterade immigranter i Sverige (Swärd, Börjeson & Hjern 2007; 228). Svenska polisen talar däremot om uppskattningar på runt tiotusen, samtidigt som Svenska Byggnads beräknar att det kan finnas mellan fyratusen och sextusen papperslösa invandrare i byggbranschen bara i Stockholmsområdet¹⁶. UNHCR:s (United Nations High Commissioner for Refugees) rapportör Paul Hunt nämner i en uppmärksamrad rapport från februari 2007 en siffra på 15000 illegala immigranter¹⁷. För övrigt kan även nämnas att Rikspolisstyrelsen uppger att det i juni 2005 fanns femtontusen personer på deras lista över före detta asylsökande som avvikit för att undvika utvisning. Det är dock rimligt att anta att alla dessa inte finns kvar i landet (Swärd, Börjeson & Hjern 2007; 227). I Danmark är situationen än mer oklar. Enligt den danska polisen finns det ingen officiell uppskattning av antalet illegala immigranter i landet¹⁸. År 2005 hade Danmark den lägsta siffran omhändertagna personer utan uppehållstillstånd av de ”gamla” EU-länderna, 1064 personer. Samma år omhändertogs 14447 personer utan uppehållstillstånd i Sverige¹⁹.

Begrepp och definition

I media och i det offentliga samtalet talas det ofta om *papperslösa immigranter*. Det finns ett flertal synonyma benämningar, i FN-sammanhang tycks begreppet *irreguljär immigrant* allt mer blivit det rådande begreppet (se ex Paul Hunts rapport, Mission to Sweden), men det vanligaste i mer offentliga sammanhang tycks fortfarande vara *odokumenterad immigrant*. En annan vanlig benämning är

¹⁵ *Migration in an interconnected world – New directions for action*. UN Report of the Global Commission on international migration. Oct 2005.

¹⁶ Dagens Nyheter 2005-07-19

¹⁷ Mission to Sweden

¹⁸ SOPEMI Report to OECD 2006

¹⁹ EU-kommissionen 2008

illegal immigrant, men detta begrepp har kritiserats från flera håll, då kritiker menar att även om en individ gjort sig skyldig till en lagöverträdelse, här en juridiskt sett olaglig gränsöverträdelse, så är det orimligt att karakterisera en *individ* som illegal. En person kan begå illegala handlingar vid särskilda tillfällen, men däremot är det orimligt att antyda att en persons hela *existens* är illegal. Det finns dock bedömare som menar att diskursen och den politiska responsen gentemot odokumenterade immigranter allt mer rör sig i den riktningen (se exempelvis Coutin 2005; 5-33). Intressant nog har det bland mina informanter varit genomgående att de beskrivit sig själva som ”illegala”.

Dessa synonyma benämningar, *papperslös immigrant*, *irreguljär immigrant*, *odokumenterad immigrant* och *illegal immigrant*, kan sägas bidra med två upplysningar om personen de syftar till. Dels har personen immigrerat, dels rör det sig om att personen saknat laglig rätt till att göra detta. Tydligast blir ju detta när vi talar om illegala immigranter. Benämningen papperslös immigrant är bara en mer informell omskrivning av begreppet odokumenterad immigrant, vilket implicerar att immigranten saknar den officiella dokumentation som krävs för att komma in i, och/eller vistas i landet. Med irreguljär immigrant menas att personen inte följt de reguljära procedurer som krävs för att på laglig väg komma in i landet och uppehålla sig där.

Jag kommer att använda mig av samtliga dessa begrepp synonymt, *illegal immigrant*, *odokumenterad immigrant*, *papperslös* och *irreguljär immigrant*, när jag syftar till mina informanter.

Själva inträdet i landet kan mycket väl ske på laglig väg, och intentionen kan vara att söka asyl genom det legitima förfarandet för att för att få stanna. Personer som söker asyl kan göra det på plats, det vill säga vid mottagarlandets gränskontroll. Polisen är ansvarig för gränskontrollen i Sverige, för pass och visumkontroller med mera. Att ta emot och pröva asylsökningar tillhör däremot inte polisens uppgifter, varför de överlämnar asylärendet till Migrationsverket. Härefter börjar migrationsverket sin utredning²⁰ (Wikrén & Sandesjö 2006). Får den asylsökande avslag, eller under asylärendets gång misstänker att hon eller han kommer att få

²⁰ <http://www.migrationsverket.se>

avslag, händer det att personen avviker och håller sig gömd. Då blir denne immigrant papperslös, odokumenterad, irreguljär eller illegal, beroende på hur man väljer att uttrycka sig.

Förfarandet kan också vara så att man anländer till mottagarlandet på laglig väg, men med intentionen att stanna illegalt. Detta sker genom att immigranten tar sig in på ett tidsbegränsat, lagligt sätt, exempelvis turistvisum, studentvisum eller besöksvisum, för att sedan avvika och stanna i landet (Heckman 2004; 1106). Visum måste ansökas om i hemlandet på destinationslandets ambassad eller ett generalkonsulat (utlandsmyndigheter) före inresan, och gäller i Schengenstater i högst tre månader²¹. När visumtiden gått ut är personen att klassas som papperslös om hon eller han fortfarande befinner sig i landet. Värt att notera här är att den initiala intentionen kan vara att följa visumreglerna, men att beslutet att stanna kan växa fram under vistelsen.

Alternativet är att ta sig in i landet på olaglig väg, exempelvis genom förfalskade handlingar, alternativt riktiga handlingar som används på ett felaktigt sätt. Ytterligare ett tillvägagångssätt kan vara att på egen hand, eller med hjälp av människosmugglare, obemärkt försöka passera gränsen utan pass eller andra handlingar (Heckman 2004; 1106). I media är flyktingsmuggling ett vanligt förekommande tema, och de flesta forskare verkar tämligen överens om att EU:s allt starkare yttre gränsbevakning har gjort immigranternas självorganisering till ett undantag, och att människosmugglare så gott som alltid är involverade på ett eller annat sätt (Heckman 2004; 1112, Brochman 2004; 4,12, Richards 2004; 153, Koser 2000; 103, Antonopoulos & Winterdyk 2006; 448, Courau 2003; 374).

Definitionen ovan syftar på hur immigranten tagit sig in i landet och på individens (bristande) legala status. Den säger emellertid ingenting om hur den faktiska levnadssituationen ter sig. Ovanstående definitioner är således analytiskt otillräckliga för syftet med denna rapport. Studiens fokus ligger inte i själva migrationsprocessen, utan syftar till att öka förståelsen för de papperslösas situation och ställning i majoritetssamhället, samt de strategier de har till sitt

²¹ <http://www.migrationsverket.se>

förfogande. Jag använder begreppen illegal immigrant, odokumenterad immigrant, papperslös och irreguljär immigrant fortlöpande i texten när jag syftar till de intervjuade, men för att försöka bringa klarhet i de papperslösas situation och livsbetingelser krävs en analytisk diskussion av vad det faktiskt *innebär* att vara papperslös. Dessutom döljer ovanstående begrepp och definitioner det faktum att det föreligger skillnader bland papperslösa, både vad gäller levnadssituation och förutsättningar. Jag kommer därför att introducera *sårbarhetsbegreppet* i syfte att analysera innebörden av att sakna legal, medborgerlig status, samt för att påvisa skillnader i de papperslösas situation.

Papperslösas sårbarhet

Under rubriken *Begrepp och definition* indikerades att de benämningar som används för att beskriva icke-medborgare som uppehåller sig i ett land utan legal rätt att vistas där, det vill säga odokumenterade, papperslösa, irreguljära och papperslösa immigranter, anger deras legala status, men ger däremot ingen precisering av vad det innebär för individen att leva utanför majoritetssamhällets ramar. Samtidigt döljer även dessa begrepp att det är en heterogen grupp som visserligen delar många förutsättningar, men att det också dem emellan föreligger systematiska skillnader i integrationsnivå och social marginalisering (Engbersen & van der Leun 1998; 202).

Det som kanske bäst definierar den papperslöses situation är graden av *sårbarhet*. Konceptet sårbarhet kan definieras objektivt genom att man fokuserar på en fara eller en kris, eller subjektivt genom att man fokuserar på en individs eller grups förmåga att hantera ”påfrestningar”. De papperslösas sårbarhet är av både objektiv och subjektiv karaktär, men ytterst handlar det om maktrelationer. I varje samhälle karaktäriseras relationen mellan medborgare och icke-medborgare av ett ojämnt maktförhållande. Det finns ett allmänrådande antagande att man som icke-medborgare i ett land, vare sig man befinner sig där lagligt eller olagligt, varken har, eller skall ha, fullständigt jämställda rättigheter med en medborgare. Detta är fullständigt överensstämmande med internationella konventioner om statlig suveränitet, men det implicerar en skillnad, som legitimeras av staten, mellan medborgare och icke-medborgare. Distinktionen som staten gör är till medborgarens fördel, eftersom de garanteras rättigheter som icke-medborgarna inte har, vilket innebär en maktskillnad som försätter icke-medborgaren i ett underläge. Detta är det strukturella ursprunget till de papperslösas sårbarhet (Bustamante 2002; 343).

Sårbarheten har också en kulturell dimension. Den härstammar ur en uppsättning kulturella element (stereotyper, främlingsfientlighet, institutionell diskriminering med mera) med nedsättande innehåll som tenderar att rättfärdiga obalansen i maktresurser mellan medborgare och icke-medborgare. Kombinationen av en officiell maktstruktur där icke-medborgare (och i allra högsta grad papperslösa)

befinner sig på en ”lägre nivå” än medborgare, med en uppsättning kulturella element som rättfärdigar skillnaden, resulterar i en varierande grad av vad man skulle kunna likna vid en form av straffrihet, det vill säga avsaknad av ekonomiska, sociala eller politiska kostnader eller konsekvenser för medborgaren som bryter mot en icke-medborgares mänskliga rättigheter. Ju lägre ”kostnad”, eller ju färre konsekvenser en kränkning mot en icke-medborgare för med sig, desto starkare indikation på dennes maktlöshet, som direkt motsvarar hans eller hennes sårbarhet (Bustamante 2002; 339).

Ovanstående resonemang gäller som sagt maktförhållandet mellan medborgare och icke-medborgare generellt. Maktlösheten och sårbarheten varierar med andra förutsättningar, men de illegala immigranterna är på ett påtagligt sätt de mest sårbara. Deras existens i landet är inte auktoriserad eller ens erkänd av de officiella myndigheterna, så kränkningar mot dessa människor medför således sällan några större konsekvenser och odokumenterade immigranter kan knappast räkna med någon hjälp ifrån samhället om de skulle behöva det.

Socialpolitiska och andra rättigheter är kopplade till medborgarskapet (Agamben 1998, Arendt 2003). FN:s deklaration om mänskliga rättigheter är en del av folkrätten, och de anses vara universella, det vill säga helt frikopplade från medborgarskapet. Dessa rättigheter reglerar relationen mellan statsmakten och individen och fastställer samtidigt vissa skyldigheter som staten har gentemot individen (Danelius 2007). Den italienske filosofen Giorgio Agamben har en cynisk inställning till hur stater förhåller sig till de mänskliga rättigheterna, och utgår främst från den europeiska erfarenheten. Han refererar till den odokumenterade immigranten, den stats- och rättslöse, som *Homo Sacer*, ”Den helige mannen”. Termen härstammar från den tidiga romerska lagstiftningen, där *Homo Sacer* syftar till en person som begått ett allvarligt brott och som till följd av detta utesluts från samhället. Brottslingens öde överlämnas till gudarnas händer, därav benämningen helig, ”one who can be killed and yet not sacrificed”. Agamben rör sig i sin analys kanske väl obehindrat från antiken till nutid. *Homo Sacer* är emellertid en tankeväckande symbol för dem som uteslutits ur samhällsgemenskapen i syfte att erbjuda resten av befolkningen en gemensam identitet och underlätta samhällsformationen. Konstruktionen av den Europeiska

Unionen, viljan att skapa en europeisk identitet, och den allt mer harmoniserade immigrationspolitiken med väsentligt stärkta yttre gränskontroller får här i Agambens resonemang en oroväckande innebörd. Enligt Agamben innebär klassificeringen av den oönskade som *Homo Sacer* att negligera av den illegalt invandrades mänskliga rättigheter underlättas. De mänskliga rättigheterna formulerades just i syfte att skydda individen oavsett ursprung, medborgarskap, klass, kön eller etnicitet. Men en sådan individ, som reducerats till "ren mänsklighet" och saknar alla former av tillhörighet, saknar i praktiken rättigheter. Det finns inga politiska krafter som har något intresse i att skydda en sådan individ, i realiteten är de mänskliga rättigheterna reserverade för medborgaren (Agamben 1998).

De odokumenterade immigranternas sårbarhet har alltså sitt ursprung i deras rättslösa tillstånd i majoritetssamhället. Under det empiriska arbetet har det visat sig att detta främst för med sig två konsekvenser för individen, varav den ena är att de ständigt befinner sig i ett underordnat förhandlingsläge i varje upptänkbar tvist de kan tänkas ställas inför. Det kan röra sig om att arbetsgivaren inte betalar ut den lön som utlovats, eller att den papperslöse utsätts för ett våldsbrott som hon eller han inte kan anmäla på grund av statusen som odokumenterad immigrant. Jag har valt att benämna detta som *legal sårbarhet*. Den andra konsekvensen som det odokumenterade livet för med sig är att individen är effektivt utestängd från välfärdssamhällets sociala institutioner som medborgare kan dra nytta av när de behöver ekonomiskt bistånd, information, sjukvård eller andra samhällstjänster. Detta kommer jag framöver referera till som *social sårbarhet*.

Denna distinktion mellan legal och social sårbarhet är i själva verket konstruerad, det är i grund och botten samma sårbarhet som åsyftas. Jag gör åtskillnaden främst för att de utgör de två *aspekter* av sårbarheten; en analytisk distinktion som preciserar den subjektiva erfarenheten av att vara papperslös.

Sårbarheten är definierande för den odokumenterade existensen. Hur denna sårbarhet upplevs och hanteras kan skilja sig mellan olika grupper av papperslösa, och denna skillnad tycks till stor del kunna förklaras av möjligheten till en utväg ur tillvaron, respektive känslan av inlåsning i ett sammanhang som upplevs som

omöjligt att ta sig ur. Detta beskrivs under rubriken *Utgångar respektive inläsning*.

Legal sårbarhet

Samtliga intervjuade har utsatts för någon form av brott sedan de lämnade hemlandet. På grund av deras legala sårbarhet har de inte kunnat söka den hjälp som rättsamhället erbjuder sina medborgare. På arbetsmarknaden befinner sig de papperslösa i en utsatt situation, utöver de ofta usla arbetsförhållandena är risken överhängande att de blir lurade på en del av, eller hela, lönen. Alejandro, som nu har fått uppehållstillstånd och ett vitt arbete berättar om sina upplevelser som svartarbetare inom byggbranschen:

Det är lätt att få ett jobb du vet, och sedan bli utnyttjad och jobba en massa timmar, och sen betalar de för mycket färre timmar. De betalar när de vill, och det går flera månader och sånt(...) Ja (jag har blivit blåst) massa gånger du vet, jag kan räkna alltså, det är minst sextio procent, jag har blivit av med sextio procent! Och det är pengar som du säkert skulle kunna köpa en bil för du vet, och åka utomlands och ha den skönaste semestern i ditt liv alltså, förstår du? Och det finns andra som är illegala som behåller jobbet, så ibland får han i lön typ tvåtusen, tretusenfemhundra kronor, ett tusen, fyratusen du vet, men han har alltid tjugo-tjugofemtusen inestående, rullande, så han går till jobbet varje dag, får lite pengar men fan han vill inte lämna jobbet, för han fattar ju själv "Lämnar jag jobbet, ser jag inte mer av snubben". (...) Och sen som illegal du vet, vad ska du göra fan, ska du slå snubben eller, då vet du att han ringer polisen (...) Man måste svälja det... Det känns för jävligt för ibland kommer man i sådana situationer att man måste betala hyra eller något, och man har inga pengar du vet, samtidigt som man går och sliter helt tom i magen, så man måste gå och snatta nåt godis på ICA du vet.

Alejandro ger här bilden av en situation, där förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare närmast kan beskrivas i termer av utnyttjande under slavliknande former. Hans legala sårbarhet försätter honom i en situation i vilken han inte har några resurser att använda mot arbetsgivaren, utan tvingas acceptera det faktum att han inte får den ersättning han utlovats.

Fatima arbetar som frisör, ett yrke som hon även praktiserade i Iran. Hon har arbetat på ett flertal salonger, men arbetar även "frilans", vilket innebär att hon går från hus till hus och klipper kunder som bokar tid via telefon. Under sin tid på

salongerna berättar hon att hon blivit lurad på lönen av samtliga sina arbetsgivare, och hon berättar här om hennes första tid som frisör i Sverige:

Det var en kompis som presenterade mig, hon sa att den här salongen behöver personal. Jag jobbade fem månader på den här salongen, den första jag jobbade på. Jag gick dit varje dag och jobbade från morgonen tills dagen tog slut. Varje vecka sa den här ägaren att nästa vecka ger jag dig lön, jag börjar ge dig från och med nästa vecka, och då arbetade jag där intensivt varje dag i fem månader, hon sa nästa vecka och nästa vecka och nästa vecka. Sammanlagd lön som jag fick när jag slutade var bara tvåtusen kronor! Och på grund av att jag inte kunde språket, jag var ny här och kunde inte reglerna, jag kände ingen så jag bara fortsatte, fortsatte och fortsatte. Från åtta på morgonen till tio på kvällen arbetade jag. (...) Och på alla salonger har de på något sätt utnyttjat mig, men jag har inget annat alternativ, för jag har familj och en sjuk mamma hemma, och vi har bara de lilla pengarna som de ger oss, och hyran är hög, så jag måste jobba.

Även Ahbar säger sig ha blivit lurad på lönen när han arbetade med billackering på en firma som ägdes av en landsman. Han beskriver arbetsgivaren som respektlös och ”konstig” och att han lurade honom flera gånger. Ahbar har även utsatts för andra brott. Han har blivit misshandlad ett antal gånger. Sådana brott vågar han inte polisanmäla.

Jag har blivit misshandlad två eller tre gånger... jag har blivit slagen många gånger. En gång fick jag stryk av rasister. Polisen kom, men sen gick de bara, jag kunde inte säga vad jag hette, för då hade de tagit mig. 'Ska du inte anmäla dem?', men jag kunde inte anmäla dem, så jag sade bara 'Nä, jag vill inte anmäla dem.' Jag ville anmäla dem till 100%, men det gick inte bara för att jag var gömd. Om de skulle vetat vem jag var skulle de ta mig och utvisa mig till Iran.

Milo har också utsatts för våld under sin tid som gömd. Här är det dock inte fråga om svenska rasister, utan det är människor från hans förflutna som sökt upp honom, och enligt hans egen utsago försökt att döda honom. Under inbördeskriget på Balkan under 90-talet stred han på olika sidor i konflikten, vilket har gett honom fiender.

Då var det vissa som jag kände hemifrån som inte riktigt tyckte om att jag var här. De kom till lägenheten för att ta livet av mig. Det var min hustru som råkade värst ut i det här, de skar av ett blodkärl på hennes arm. En svenska såg hur hon blev misshandlad och slagen där utanför huset. Eftersom jag höll mig gömd ringde den här svenskan polis och ambulans och de kom då för att hämta henne. Under tiden medan de kom lyckades jag fly från lägenheten, eftersom jag var gömd var jag tvungen att fly. Både jag och min dotter hann fly innan polisen kom fram. De körde min hustru till polisstationen.

Milos hustru placerades efter en tids sjukvårdsvistelse på närmaste asylförvar och utvisades därefter till Bosnien.

Maria från Chile arbetar svart som städerska och hade vid intervjutillfället förhållandevis bra villkor för att vara papperslös. Hon arbetade fem timmar om dagen, fem timmar i veckan för sjuttiotre kronor i timmen. Hon hade också alltid fått ut sin lön, men hennes chef ofredar henne.

Nej, jag har aldrig blivit blåst på lönen. Jag har haft tur, för jag känner en kille som ibland aldrig fick betalt. Men jag har en slemmig chef. Han brukar säga: 'Hej Maria, hur mår du äääälskling?'. Så försöker han krama mig och kyssa mig. Det kan han bara göra för att jag är illegal, det skulle han aldrig våga annars. Jag kan inte göra något, och det vet han också.

I vetskap om Marias legala sårbarhet kan alltså hennes chef ofreda henne, förvissad om att hon inte kommer att anmäla honom.

Social sårbarhet

För att i Sverige få full tillgång till välfärdsinrättningar så som subventionerad sjukvård och skola krävs ett fullständigt personnummer. Kan man inte uppvisa de fyra sista siffrorna förblir ofta dörrarna till sjukvården och skolan stängda. År 2006 ändrades dock reglerna för skolgång för personer under arton år, efter det att FN:s barnkommitté kritiserat förhållandena i Sverige. Numera får barn under arton år subventionerad skolgång, även om de saknar uppehållstillstånd (Svärd et al 2007; 229). FN:s särskilda rapportör för rätten till hälsa, Paul Hunt, kritiserar i en uppmärksamman rapport det faktum att det i Sverige inte finns något regelverk som ger rätt till gratis eller subventionerad vård för odokumenterade immigranter²². Enligt hälso- och sjukvårdslagen måste landstingen erbjuda "omedelbar vård" till alla som befinner sig inom landets gränser, alltså även till odokumenterade. Det finns dock ingen erkänd gräns för när vård ska klassas som "omedelbar". Vanligtvis när en papperslös uppsöker en vårdinrättning på grund av ett akut behov så som en hjärtattack eller en förlossning, nekas de inte behandling, men måste själva stå för den hela, osubventionerade kostnaden. Eftersom odokumenterade immigranter i princip undantagslöst lever under mycket knappa ekonomiska förhållanden är chanserna att de skulle kunna betala i realiteten obefintliga. Enligt *Läkare utan gränser* nekas de därför i regel vård för mindre

²² Mission to Sweden

akuta problem, trots att dessa skulle kunna få allvarliga medicinska konsekvenser om de lämnas obehandlade. Att ge odokumenterade immigranter vård innebär en ekonomisk förlust för landstingen, eftersom kostnaden för behandlingen inte ersätts av staten om patienten inte är svensk medborgare²³.

Sådant nekande av sjukvård på ekonomiska grunder återfinns i mina intervjuer. Ett exempel är när Fatimas son fick en cysta i ändtarmen. Trots att de sökte upp flera vårdcentraler för att få hjälp, kunde de inte finna någon som var villig att ta emot dem. Till slut fick de dock tips om en frivilligorganisation som kunde förmedla läkarhjälp på en vårdcentral.

Min störste son mådde jättedåligt och måste bli opererad, men inget sjukhus tog emot oss, de sa ni har inget uppehållstillstånd, vi tar inte emot er, och sen har ni inte fyra siffror heller och ni ska utvisas. Det var en kvinna som kände till (den här stiftelsen) som sa, du ska gå dit, du ska få hjälp där. Det var väldigt lite möjligheter och resurser där och det tog lång tid för min son, det tog cirka åtta månader tills han blev opererad. Så sen opererade de honom, men de släppte honom för tidigt, efter två timmar, han skulle behöva några timmar mer åtminstone, men efter två timmar släppte de ut honom. Vi kände att det var en kränkande situation vi hamnade i. Och hans sköterska, det var min lille son som var hans sköterska. Det var han som lade kompresser och gjorde om omläggningen, det var min lille son som gjorde det. Varje gång han skulle byta omläggningen, när de skulle lägga om såret vid analöppningen, då gjorde det jätteont på honom och vi kunde inte göra någonting, alla satt och grät för honom, vi kunde inte klara av det. Den yngre sonen skulle hjälpa honom, men (den äldre sonen) bara skrek, nej han ville inte, och vi grät.

Karin som till yrket är sjuksyster, men arbetar på en hjälporganisation som förmedlar vård till papperslösa i en större svensk stad, menar att underbehandling av patienter utan fullständigt personnummer är mycket vanligt. Enligt *Läkare utan gränser*s rapport sker underbehandling främst av ekonomiska skäl²⁴. Karin exemplifierar med ett konkret fall på skillnaden i cancerbehandling mellan medborgare och en odokumenterad immigrant som hon nyligen kommit i kontakt med. Tumören opererades bort precis som den skulle gjorts på en svensk medborgare. En svensk medborgare skulle enligt Karin i en identisk situation undantagslöst fått kompletterande strålbehandling, men den odokumenterade immigranten släpptes ut på gatan efter operationen utan den viktiga

²³ Läkare utan gränser, 2005

²⁴ Läkare utan gränser 2005; 9

efterbehandlingen. Hon menar att här föreligger ett dilemma, då den medicinska etiken ofta ställs mot den ekonomiska realiteten.

Alejandro sökte under sin tid som papperslös hjälp för svår tandvärk, men fick ingen hjälp av myndigheterna. Detta var ganska tidigt efter han kommit till Sverige, så han saknade kontakter och kunde inte hitta till någon av de frivilligorganisationer som verkar inom det storstadsområde där han befann sig. Till slut tvingades han att dra ut tanden själv.

Varför kunde jag inte söka hjälp? Det är ju Europa du vet, men jag fick ingen hjälp, ingen alls. Jag gick till de sociala myndigheterna och frågade liksom, men jag hade inga fyra siffror du vet, något som bevisar att ditt fall är på gång. De kunde inte svara på mina frågor, de kunde inte göra någonting, och ingen brydde sig heller du vet (...) Jag sökte en sån svart läkare, jag vet att det finns någon sådan, men jag kunde inte hitta dit på den tiden. Precis här där jag bor du vet finns det inte så många sydamerikaner, det är mest svenskar.

Ett halvår efter det att jag talat med Maria första gången visar det sig att hennes arbetsförhållanden nu försämrats. Den fysiska belastningen i det tunga städarbetet har gett henne smärtor i armarna, och arbetstempot som redan tidigare upplevts som högt uppdrivet har nu blivit en omöjlighet. Den sociala sårbarheten som ställer henne utanför alla arbetsrättsliga regler och sociala skyddsnät, lämnar henne helt oskyddad i situationer som denna. Lösningen som arbetsgivaren hade att erbjuda var att om Maria överhuvudtaget ville behålla jobbet på städföretaget, var hon tvungen att hitta en annan papperslös som kunde hjälpa henne, förutsatt att hon gav denne hälften av det hon tjänar. Maria hittade en boliviansk flicka som nu delar hennes arbetsuppgifter såväl som lön, men arbetstiden är fortfarande den samma.

Utgångar respektive inläsning

Fatima flydde med sina två söner från Iran för sju år sedan. Under större delen av sin vistelse här har hon hållit sig gömd. Anledningen till att hon sökte asyl i Sverige var att hon var förföljd i hemlandet. Både Fatima och hennes son Ahmed är ganska förtegnade om bakgrunden till förföljelsen, men jag har från annat håll fått insinuerat att det ska ha något med landets ”hederskultur” att göra. Enligt Khalid Koser (1998), som studerat iranska flyktingar i Nederländerna, utgör de två

vanligaste anledningarna att personer flyr från Iran antingen kopplingar till, alternativt misstänkt samröre med, oppositionella organisationer eller grupperingar, eller uppvisande av ett beteende som upplevs som ”icke förenligt med islamska värderingar”.

Oavsett den exakta anledningen till Fatimas beslut att fly från Iran, var beslutet grundat i hennes *politiska sårbarhet i hemlandet*. Detta förhållande är grundläggande, politisk sårbarhet i hemlandet är anledningen till att människor blir politiska flyktingar. Här är det dock mycket viktigt att understryka att den sårbarhet man upplever som papperslös inte är ett inneboende karaktärsdrag hos individer som emigrerar från sina hemländer. De papperslösas sårbarhet har inte med etnicitet eller förhållanden i hemlandet att göra. Sett på detta sätt ska inte orsaken till sårbarheten som papperslös sammanblandas med orsaken till migrationen. Det är en viktig skillnad mellan den sårbarhet som tillskrivs en individ i dennes hemland där hon eller han är medborgare, och den sårbarhet som tillskrivs samme individ som papperslös i ett främmande land, både i juridiskt och analytiskt hänseende. I det första fallet definieras sårbarheten som en ”intern angelägenhet” mellan individen och dennes regering. I det andra fallet är sårbarheten snarare av gränsöverskridande karaktär, eftersom individen de facto inte har något förhållande med myndigheterna i det land hon befinner sig (Bustamante 2002; 340,341). Däremot är förhållandena i hemlandet mycket viktiga för hur den papperslöse hanterar sin situation i det nya värdlandet, framförallt i bemärkelsen om hon eller han känner att det finns någon möjlighet att återvända eller inte. Fatima och hennes familj har haft sju mycket svåra år i Sverige, men hon anser att hennes politiska sårbarhet i Iran omöjliggör ett återvändande.

Alla vet att Iran är ett otryggt land, och alla har problem som lämnar landet. Man har ingen lugn och ro, man måste fly från den regimen som befinner sig där nu. Jag har inget hopp. Så mycket som jag har haft jobbigt, jag vill ändå inte tillbaka till Iran. Sju år har det tagit för oss här att alla bli förstörda, både fysiskt och psykiskt. Mina barn har inte varit i skolan, och vi har haft det väldigt jobbigt, jag mår själv jättedåligt, vi har inte haft någon lugn och ro, men vi kan inte flytta tillbaka dit. Vi är hotade där. (...) Jag kommer aldrig att åka tillbaka till Iran så länge den regimen finns där, så länge det helvetet finns i mitt hemland kan vi inte åka tillbaka dit. (...) De säger att ”Vi vill inte att ni ska komma till Sverige, ni får inte stanna här!”. Men vi har kommit, och vi har sökt asyl här för att våra liv är i fara, hade vi

inte haft problem skulle vi inte vara här. Från tidigt på morgonen till sent på kvällen går jag mellan husen i kylan för att jobba och försörja min familj. Vem vill göra detta? Jag gör det för att vi ska kunna överleva. Vi kan inte åka tillbaka till Iran!

Det finns faktorer som pekar på att Fatimas och hennes familjs politiska sårbarhet i hemlandet faktiskt ökat under deras vistelse i Sverige. Det politiska styret i Iran har gjort sig kända för att ställa tillbakaskickade medborgare inför rätta just för att de har sökt asyl i ett annat land (Koser 1998; 194). Detta innebär att Fatima, som redan är eftersökt av myndigheterna, vilket ju var skälet till hennes flykt, har ytterligare rättsliga/politiska repressalier att vänta om hon skulle skickas tillbaka. Dessutom har situationen för hennes söner förändrats till det sämre under de sju år som de levt gömda i Sverige, inte minst deras politiska sårbarhet i Iran. Deras inläsningssituation kan därför sägas ha förstärkts under tiden i Sverige.

Mina söner var omyndiga, de var femton och sexton år när de kom till Sverige. (...) De var under min kontroll när vi kom till Sverige, under min vårdnad, då var det mina skäl som räknades. Jag är inte skyldig till att de inte gett oss uppehållstillstånd innan de fyllt arton, det är de som har gjort fel, inte jag! De säger till min son nu, som är tjugoett år gammal, att du måste komma med nya skäl (för att få uppehållstillstånd), du måste komma med nya bevis, med nya intyg, att du måste komma med ett nytt "case" som vi kallar det. Hur ska du kunna veta vad som hänt under tiden, vad ska vi hitta på, ska vi ljuga? I den Iranska Republiken, i den Islamska Republiken, där sker avrättningar. Där kan man vara arton år för att bli avrättad, vi kom hit till Sverige när mina barn var minderåriga, men när min son fyllde arton då sa de "Nu är du utvisad, du får inte vara kvar i Sverige!" Vad är det då för skillnad mellan svenska myndigheter som gör oss så illa, och den Iranska Republiken?

Även Milo säger sig ha orsak att frukta ett hemvändande på grund av hans politiska sårbarhet i Bosnien. Under Balkankriget fick han många fiender, inte minst på grund av att han stred för olika fraktioner och olika etniska grupper. Sjuksköterskan Lena berättar om en annan papperslös bosnier som var livrädd för ett hemvändande.

Vi hade en kille som var nitton år gammal som fick en tarmsjukdom, Crohns, alltså det är ungefär som att man får eksem på insidan av tarmen, man bara läcker blod, och man bara bajsar slem och förlorar vikt och det går åt helvete allting. Så han förlorade väl en tjugo kilo den här pojken, han var smal från början och vi trodde vi skulle förlora honom ett tag, alltså att han skulle dö, för vi fick inte in honom i den vanliga sjukvården. Det var jättehemskt! Man hade ju kunnat sätta honom på ett flygplan hem till Bosnien, inte sant? Det var bara det att han sa att "Jag åker inte hem

levande, jag gör det inte, jag vet att jag blir skjuten om jag kommer tillbaka.” Han pratade flytande svenska, han var lika blond som du, alltså han såg ut ungefär som du, fast yngre var han. Och så var han nästan döende, han bara magrade av alltså, och han åker ändå inte hem. Och då tänker jag ”Om han ligger här ensam, bara tjugo år gammal i en lägenhet, på en sketen madrass på nåder hos någon, och bajsar blod och ibland får han febertoppar, och ändå åker han inte hem. Har han inte skäl att inte åka hem då?”

Denna känsla av inlåsning delas inte i samma omfattning av mina två informanter från Chile. I avsnittet om legal sårbarhet beskrevs hur Maria, som arbetar svart som städerska, ofredades sexuellt av sin chef. Hennes utsatta situation som papperslös och den sårbarhet detta för med sig, innebär att chefen känner sig säker på att hon inte kommer att anmäla honom för myndigheterna. Men då jag ställer frågan om vad hon skulle göra om chefen gick längre, om han exempelvis skulle våldta henne, så säger hon att hon skulle anmäla honom.

Jo, då skulle jag ju så klart anmäla. Självklart. Jag skulle inte bry mig om risken det innebär som illegal, skulle jag bli utslängd skulle jag bara skaffa ett nytt pass och komma tillbaka. Med ett nytt pass är det som om jag aldrig varit i Europa. De kollar ju bara stämplarna. Det är jättelätt. Men det är ju störigt för det tar tid, jag skulle väl förlora typ ett år.

Maria uttrycker sig här som att det bara vore ”störigt” att bli ”utslängd”. Givetvis är det inte så enkelt. Just detta specifika uttalande gjordes utifrån den hypotetiska frågan om hur hon skulle reagera om hon skulle utsättas för en våldtäkt – en tämligen drastisk fråga. Samtidigt belyser ändå detta citat en skillnad i attityden till en eventuell deportering om man jämför med mina informanter som är politiskt sårbara i sina hemländer. Personer från Chile saknar viseringsplikt och kan relativt enkelt ta sig till Sverige. Maria har valmöjligheter och en möjlig utväg, något som många papperslösa saknar. Sverigevistelsen ses av Maria som ett projekt, ett projekt med ett tydligt slutmål. Först ska hon skaffa uppehållstillstånd genom giftermål, för att sedan på laglig väg hämta hit sin son och ge honom en framtid som hon menar är omöjlig i hemlandet. Situationen i Chile präglades visserligen av många problem och en brist på valmöjligheter, men skulle hon avvisas är det ett nederlag som betalas i tid och pengar. Även om det skulle ta ytterligare ett år innan hon uppnår sitt mål kan hon ändå bevara sin planering för sitt livsprojekt.

När jag ställde frågan till Alejandro, som också kommer från Chile, om han

gömde sig direkt efter ankomsten till Sverige, svarar han nästan förnekat att han *aldrig* gömt sig. Han verkar ha rört sig tämligen obehindrat i samhället även när han var papperslös och förefaller inte varit avsevärt rädd för upptäckt. Detta står i skarp kontrast till hur Fatima, Ahmed och Milo hanterat situationen, vars tillvaro i stor utsträckning bestått i att ständigt omlokalisera sig och försöka undvika att upptäckas av myndigheterna.

De odokumenterade immigranternas relativa känsla av att ha en ”utgång” ur den papperslösa tillvaron, respektive känslan av att ”vara inlåsta” i situationen, har stora sociala konsekvenser för individerna och deras nätverk, vilket i sin tur är avgörande för hur de klarar tillvaron som papperslösa. Detta kommer att belysas ytterligare i avsnittet om *Papperslösas kapital och resurser*, där denna skillnad kommer att analyseras mer ingående.

Papperslösas möjlighetsstrukturer

De papperslösas sårbarheter innebär alltså att de måste ordna sitt liv (arbete, bostad, sjukvård etc.) genom alternativa kanaler. Graden av tillgång till olika möjlighetsstrukturer skiljer sig mellan olika kategorier i samhället, vilket gynnar eller missgynnar personer utifrån klassificerande faktorer så som utbildningsnivå, klasstillhörighet, kön, etnicitet et cetera. Rent generellt kan man konstatera att även dokumenterade utomeuropeiska immigranter vanligtvis har en lägre grad av tillgång till de flesta möjlighetsstrukturer i våra samhällen än exempelvis etniska svenskar eller danskar, beroende på faktorer så som skillnader i utbildning, bristande språkkunskaper (ofta refererat till som *humankapital*) och kulturellt motiverade fördomar. De har emellertid samma formella rättigheter att utnyttja samhällets möjlighetsstrukturer som infödda. För den odokumenterade immigranten är dessa strukturer dock mer svårtillgängliga, då de utöver ovan nämnda hinder på pappret inte existerar och därigenom saknar formella rättigheter att nyttja institutionaliserade möjlighetsstrukturer så som den formella arbetsmarknaden och den offentliga sjukvården.²⁵

Godfried Engbersen och *Joanne van der Leun* (1998) menar att de odokumenterade immigranternas möjlighetsstruktur kan delas upp i tre institutionella axlar; *informella institutioner*, *formella institutioner* och *kriminella kretsar*. Den första axeln utgörs av graden av tillgång till informella institutioner, varav tre åtnjuter särskild betydelse. Den första är de informella nätverk som utgörs av familj, vänner, bekantskaper och släktingar såväl här som i hemlandet. Dessa nätverk är nödvändiga för att hitta bostad, få finansiellt stöd och en introduktion till det nya samhället och dess spelregler. Den andra är den informella ekonomin som kan erbjuda arbete och inkomst till den odokumenterade immigranten. Den tredje informella institutionen av betydelse utgörs av olika frivilligorganisationer och privatpersoner som arbetar för att främja gruppen papperslösas intressen. Det kan röra sig om flyktinggömmare, organisationer som förmedlar sjukvård eller på annat sätt engagerar sig i de

²⁵ Detta avsnitt är till största delen av empirisk karaktär. En mer teoretisk och analytisk fördjupning av de papperslösas resurser och tillgång till möjlighetsstrukturer finns att finna i nästa avsnitt, *Papperslösas kapital och resurser*.

papperslösa.

Den andra axeln, graden av tillgång till formella institutioner, utgörs av graden av tillgång till välfärdsstatens formella institutioner så som arbetsmarknaden, sjukvård och utbildning. Det kan tyckas motsägelsefullt och fruktlöst av författarna att inbegripa denna axel när det handlar om illegala immigranter, men deras studier baseras i Holland och inkluderar personer som immigrerat på 80-talet, då landet hade en betydligt liberalare inställning till irreguljära immigranter. Bland annat kunde då illegala immigranter ansöka om att få ett så kallat *Sofinummer*, det vill säga ett socialförsäkringsnummer, vilket är giltigt än idag, med resultatet att det idag finns personer i Holland som fortfarande vistas olagligt i landet, men trots detta har tillgång till välfärdsinstitutionerna. I Sverige och Danmark finns det inget motsvarande undantag i de papperslösas situation, men under mitt fältarbete har det framkommit att det i Sverige förekommer ett visst *informellt nyttjande* av de formella institutionerna, ett fenomen som kan sägas ligga i gränslandet mellan axlarna som utgörs av tillgången till formella och informella institutioner.

Den tredje axeln, graden av tillgången till kriminella kretsar, inbegriper de möjligheter immigranten har att tillförskaffa sig inkomst och andra fördelar från verksamhet av exempelvis kriminella gäng eller drogförsäljning. Under fältarbetet i Sverige har jag inte kommit i kontakt med dessa typer av verksamhet, men det finns empiriska belägg för att det förekommer. Som exempel kan nämnas prostituerade som kommit hit genom trafficking. Rikspolisstyrelsen beräknar att det under 2003 arbetade 400-600 ”traffickingoffer” i Sverige (Swärd et al 2007; 227), och utöver dessa sysselsätter de indirekt ett stort antal personer som är verksamma inom exempelvis organisering och koppleriverksamhet. Ilse, som arbetar för en dansk organisation som hjälper papperslösa, berättar att problemet med trafficking ökat i Köpenhamn de senaste åren. Ofta handlar det där om afrikanska kvinnor. Ilse menar också att det finns en grupp av de papperslösa som vant sig vid att vara ”illegala”, de vet att de inte kommer att få asyl, så de försöker klara sig så gott de kan genom småbrott. Hon tror då att det rör sig om inbrott och droghandel på gatunivå.

Då jag inte kommit i kontakt med denna möjlighetsstruktur under arbetet, kommer ämnet inte att vidare behandlas här.

Informella institutioner

Familj och Nätverk

Tillgången till personliga nätverk tycks vara absolut avgörande för huruvida en person klarar sin vistelse som illegal immigrant i ett främmande land. Samtliga av mina informanter hade någon släkting i Sverige sedan tidigare, ett faktum som var avgörande för valet att komma just hit. Gruppen asylsökande som gömmer sig efter avslag har i regel tid på sig att knyta kontakter innan de går under jorden, men för en person som direkt efter ankomsten går in i tillvaron som gömd, så som Maria och Alejandro från Chile, krävs det kontakter på plats som bistår med husrum, information och andra förnödenheter, åtminstone under den första perioden. När Maria kom till Sverige på turistvisum bodde hon de tre första veckorna hos sin syster, som då också saknade uppehållstillstånd. Systemen hjälpte henne även att finna arbete och skaffa olika kontakter. För Maria var detta allt som krävdes för att börja bygga upp en egen tillvaro i Sverige. Hon drog alltså nytta av ett redan existerande, fungerande nätverk. När Alejandro kom till Sverige kunde hans far hjälpa honom med mat och husrum, men inte så mycket annat då han var svårt sjuk. För Alejandro tog det således längre tid att etablera sig i Sverige, då han varken kunde språket eller hade några kontakter utöver fadern. Han kunde således inte som Maria luta sig mot ett redan etablerat nätverk, utan fick själv bygga upp detta efterhand.

Milo, som flytt kriget från Balkan för att återförenas med sin familj i Sverige, har under sin kaotiska vistelse här hållit sig gömd hos ett femtontal olika familjer. Främst har det rört sig om landsmän, men han har även fått hjälp av svenskar. Under tiden för asylprövningen hade hans dotter gått ut grundskolan och fått bra kontakt med sin lärare, som även han var av bosniskt ursprung. Han hade fattat tycke för Milos dotter som varit duktig i skolan och han bedömde att hon var i behov av hans hjälp. Denna lärare erbjöd familjen hjälp när avslaget kommit och de skulle avvisas. Läraren satte dottern i kontakt med en kvinna som gömt

flyktingar under femton års tid. Dottern hamnade snart hos flyktinggömmaren, men sådana förflyttningar kan komma abrupt och splittra familjer.

Den här läraren hjälpte oss då och hittade en svensk familj som kunde gömma oss ute i den småländska skogen. Men så ställdes vi inför ett val, den här familjen ville inte ha mig och min hustru där, så den här läraren åkte iväg med henne(dottern) klockan tolv på natten(...) Han körde iväg med henne utan att vi visste var(...) Vi sa ju till henne när vi tog farväl att hon skulle höra av sig när hon kom fram så vi skulle veta var hon var, att hon hade kommit fram. Vi kunde inte sova på natten, varken jag eller min hustru. Först nästa dag vid två-tiden, hon hade ingen täckning där, utan först klockan två nästa dag kom ett sms-meddelande, hon skrev bara kort "Pappa jag är framme, allt är bra, ni behöver inte oroa er". I tre månader visste vi inte var hon var, för hon hade blivit tillsagd att hon inte fick säga någonting, för det var så det fungerade för att ingen skulle få reda på var hon var (Milo)

Dottern underhölls ekonomiskt av sin högstadielärare som skickade henne 1100 kronor i månaden, varav 1000 kronor skulle gå till värdfamiljen för matkostnader, och 100 kronor till kontantkort till mobiltelefonen, så hon kunde hålla kontakten med sin familj. Under tiden höll sig Milo och hans hustru gömda hos några landsmän, men tillvaron var besvärlig och situationen var påfrestande för dem båda. Efter sex månader hade dottern lyckats övertala familjen i skogen att även ta sig an hennes föräldrar. Milo berättar även om kvinnans motiv för att gömma flyktingar.

Efter sex månader lyckades min dotter övertala den här kvinnan att vi också skulle få komma upp och bo hos henne(...) Jag vill bara förtydliga att den här familjen som hjälpte henne att gömma sig, det är en kvinna som till ursprunget är judinna. Hon hade ju själv gått igenom detta under Andra Världskriget. Hon hade då bott nere i Tyskland, hennes pappa var svensk och hennes mamma var tysk judinna, och då nazisterna kom under Andra Världskriget så hamnade hon i Sverige. Hon berättade för mig direkt i början att hon under femton år hade hållit på med detta och gömt folk som var i den situationen som vi var. Hon visste att lagen inte förbjöd henne att gömma och hjälpa. (Milo)

Under nästan två år bodde familjen hos kvinnan i skogen. De fick regelbundet ekonomiskt stöd till mat och andra omkostnader av landsmän som fått uppehållstillstånd och av dotterns gymnasielärare. Milo hade också kontakt med personer från en hjälporganisation, däribland en läkare som försåg honom med psykofarmaka för att, med hans egna ord, "hålla psyket i schack". Vid ett tillfälle svalde han ett trettiotal av dessa tabletter i ett misslyckat självmordsförsök, vilket

resulterade i att han vaknade upp ett dygn senare på ett sjukhus i en medelstor stad många mil därifrån. Han lades in på psykiatriska avdelningen och fick stanna där i en månad, trots att han saknade uppehållstillstånd. Episoden hade dock skrämt upp kvinnan som hittills hjälpt familjen, och hon meddelade Milos hustru och dotter att de var tvungna att ge sig av. När Milo väl lämnat sjukhuset återförenades han med sin familj, och de fortsatte sin tillvaro som gömda hos en man från forna Jugoslavien som själv hade sex barn.

Milos erfarenhet här är något svårkategoriserad. Kvinnan som tog sig an familjen var en etablerad flyktinggömmare, så argumentet skulle kunna göras att exemplet egentligen hör bättre hemma under rubriken *Hjälporganisationer*, än som här under *Familj och nätverk*. Samtidigt härrör resultatet, det vill säga just detta gömställe, från en relation som var privat och personlig. Läraren som satte familjen i kontakt med flyktinggömmaren var en medlem i dotterns personliga nätverk. Mat och andra omkostnader betalades av personer ur familjens nätverk, det vill säga landsmän och dotterns lärare. Dessutom beskrivs här även hur Milo och hans hustru gömde sig i ett halvår hos sina landsmän.

Arbete inom den informella sektorn

Exemplet med Milo visar hur ett personligt nätverk är något som kan ge den papperslöse ekonomiska fördelar, samt ett visst mått av stabilitet och social trygghet. Ett väl utvecklat personligt nätverk kan under perioder bidra till att understödja den papperslöse ekonomiskt, men för att klara situationen som papperslös är arbete inom den informella sektorn förr eller senare en nödvändighet. Samtliga av mina informanter har erfarenhet av arbete inom den informella ekonomin. En tydlig tendens är att de papperslösa i hög grad anställs av landsmän. Detta kommer att behandlas vidare i avsnittet om de *Papperslösas kapital och resurser*.

Hjälporganisationer

Både i Sverige och i Danmark finns ett antal organisationer som hjälper papperslösa. Det kan exempelvis röra sig om juridisk rådgivning och sjukvårdsförmedling för gömda flyktingar. I Sverige finns det även sjukvårdsmottagningar för papperslösa. Här följer en beskrivning av

verksamheten på en sådan mottagning som jag besökt.

Mottagningen ligger i en modern kyrka i ett ganska typiskt miljonprogramsområde i utkanten av en av våra största svenska städer. Varje torsdag håller mottagningen öppet, och idag finns ett flertal läkare, sjuksköterskor och sjukgymnaster finns på plats. Även tandläkare, psykiatriker och dietister ingår i nätverket, men finns vanligen inte på plats under torsdagsmottagningarna. Nätverket förfogar över en mobiltelefon som roterar mellan sköterskorna. Tanken är att numret ska vara känt hos de papperslösa, och att de ska ringa i förväg och föranmäla besöket. På detta sätt kan rätt tolkar närvara och sjukvårdspersonalen vet någorlunda vad de har att vänta. I praktiken är det endast ungefär hälften av patienterna som föranmäler, resten kommer oannonserat. Nätverket har en tolkcentral som består av ”icke-medicinsk” personal, för närvarande engagerar centralen fem tolkar. Nätverket nyttjar prästernas och kyrkopersonalens kontor samt arbetsrum som undersökningsrum. De disponerar permanent över ett litet pentry som kan ses som mottagningens hjärta. Hit köar de papperslösa med sina åkommor och de hänvisas därifrån till en läkare eller sjuksyster som tar emot i något av undersökningsrummen. Pentryt utgör även mottagningens medicinförråd. Församlingslokalen nyttjas som ett kombinerat sällskapsrum och väntrum. Till torsdagsmottagningarna kommer de papperslösa inte enbart för att få vård, en del kommer för att hämta den gratismat som finns att hämta i församlingslokalen, eller bara för att umgås och ta en fika.

Nätverket bakom mottagningen startades i slutet av 90-talet med ambitionen att endast arbeta med att förmedla vårdkontakter åt papperslösa i den offentliga vården, inte att öppna en mottagning. Tanken med detta var dels att möjligheten att erbjuda professionell vård är större på vårdcentraler och sjukhus än på en undangömd informell mottagning, dels att man ansåg att det låg ett värde i att få ut de papperslösa ”i samhället” i så stor utsträckning som möjligt. Under de första åren fungerade detta upplägg, patienterna förmedlades via organisationens mobiltelefon till vårdgivare inom nätverket på vårdcentraler och sjukhus. Under 2004 blev trycket för stort och man hade inte resurserna att administrera förmedlingen på detta sätt längre, så verksamheten kompletterades med en mottagning som är öppen en dag i veckan.

Det gick inte längre, det blev för mycket snurr alltså, man hade behövt en sjuksköterska som satt åtta timmar om dagen bara för att ringa runt och se "Var kan jag få in den, och var kan jag få in den?", och sen tolk till den och den, och pussla och greja, så då fick vi rationalisera det så vi kompletterade det med att vi träffades en gång i veckan på ett bestämt ställe. Det gör ju att allt eftersom behovet ökade, så kunde jag bara ringa in fler och fler personer, så att när det var som mest så hade vi ju sex-sju läkare inne en gång i veckan samtidigt, vartenda rum i källaren, på bottenvåningen och här var alldeles knöckfullt, och vi var tvungna att starta egen tolkcentral, för den som hade telefonen orkade inte att samtidigt ringa in det. (Lena)

Lena gör uppskattningen att mellan trettio och fyrtio olika läkare har arbetat minst en gång på mottagningen. Uppemot trettio sjuksköterskor, fem till tio sjukgymnaster och några dietister har också gjort en insats i kyrkans lokaler. Till nätverket finns också tjugotalet tandläkare knutna och organisationen har lyckats komma över en mobil tandläkarutrustning som tidigare använts för hjälpinsatser i Burkina Faso, vilken nu kommer till användning i kyrkans källare.

Något som slogs fast redan när nätverket grundades var att journalföringen skulle vara likvärdig med den som förs på vårdcentraler och sjukhus. Skillnaden är att de inte är datoriserade, utan allt skrivs för hand. Lena trycker också på vad hon kallar det holistiska perspektivet. Alla journalanteckningar om en person görs på samma papper, det vill säga att exempelvis läkare, stödsamtalare och tandläkare fyller i samma journal för att man lättare ska kunna få en helhetsbild av patientens hälsotillstånd.

Organisationen lägger stor vikt vid att hela verksamheten ska skötas på ett så professionellt och korrekt sätt som möjligt. Man följer Socialstyrelsens regler för journalföring, skriver inga falska intyg eller recept och det är bara läkare som ger ut receptbelagd medicin. Genom att agera efter konstens alla regler hoppas man inte bara kunna ostört fortsätta med verksamheten, utan man strävar också efter att vinna myndigheters och allmänhetens respekt och förtroende. I nätverkets verksamhet ingår även opinionsbildning och genom att agera korrekt i varje avseende anser man sig vinna större inflytande.

Sedan nätverket öppnade mottagningen i kyrkan har torsdagskvällarna utvecklats till något mer än bara medicinska undersökningar och behandlingar. Eftersom de papperslösa utvecklat ett förtroende för verksamheten, fungerar mottagningarna

också som en mötesplats där andra organisationer, forskare och journalister kan komma i kontakt med de gömda. Flera organisationer har startat regelbunden verksamhet i direkt anknytning till mottagningen, varav en samlar in färdiga baguetter och sallader som närmar sig utgångsdatum från butiker och bensinmackar och delar ut dem gratis i församlingssalen. En annan organisation har startat barnverksamhet i ett angränsande rum och samlar in gammalt bröd från bagerier som de förpackar i stora plastpåsar som de papperslösa kan ta med sig hem. Vid ett av mina besök delades det också ut begagnade kläder.

Förutsättningarna för frivilligorganisationer som engagerar sig i de papperslösa situation i Danmark skiljer sig mycket från de svenska. I Danmark är det förbjudet att hjälpa gömda flyktingar, medan det i Sverige endast är förbjudet om det sker mot betalning. Trots detta agerar ett flertal mindre organisationer i Köpenhamnsområdet, som på olika sätt tar sig an problematiken med de papperslösa, även om omfattande verksamheter så som i det svenska fallet ovan ter sig som en omöjlighet i dagsläget. Ilse, en representant för en dansk hjälporganisation som jag varit i kontakt med, berättar att de diskuterat möjligheterna till en sjukvårdsmottagning liknande de som finns i Sverige, men att man kommit fram till att detta skulle innebära en allt för stor risk för upptäckt. Hennes organisation, som varit verksam sedan åttiotalet, inriktar sig på utvisningshotade asylsökande som i många fall gått under jorden. En stor del av verksamheten går ut på att försöka hjälpa de asylsökande att få igenom sin asylansökan, att hjälpa dem med hur man bäst får igenom sin ansökan. Organisationen kan bistå med sådant som att ta fram nya uppgifter om situationen i hemlandet, ordna ny advokat eller hjälpa till att ordna medicinska intyg. Enligt Ilse begås det ofta många fel under asylärendets gång. Genom att hjälpa den asylsökande att åberopa dessa kan man hjälpa henne eller honom att få igenom ansökan. Hon menar att de asylsökande ofta sätter för stor tilltro till rättssystemet och att många advokater som anlitas i dessa ärenden inte är insatta i asyrlätt.

Ofta vänder sig flyktingen inte till organisationen förrän de fått avslag och tvingats gå under jorden. Ilse menar att det då i många fall är för sent, varför organisationen arbetar mycket med att försöka få kontakt med dem tidigare under processen. Organisationen engagerar sig i regel endast i fall som de bedömer har

goda chanser att få igenom. Möjligheten är också större att kunna hjälpa personer som befunnit sig i Danmark i flera år och har skaffat sig familj i landet, eller personer som är svårt sjuka.

Utöver den juridiska hjälpen i asylärendet förmedlar organisationen ibland även sjukvård till de gömda. Det tycks finnas relativt gott om läkare som ställer upp ideellt. Enligt Ilse liknar den danska situationen den svenska i det att det skiljer sig mycket från vårdinrättning till vårdinrättning, huruvida de vill ta emot papperslösa eller inte.

Organisationen får officiellt stöd i Danmark via *Tipsmidlerne*, det vill säga det överskott som staten genererar via spel och dobbel, som i Danmark går till humanitära organisationer. Dessutom ingår organisationen tillsammans med fjorton andra föreningar med inriktning på flyktingfrågor i ett samarbete som organiseras av *Dansk Flyktinghjælp*. Denna organisation UNHCR:s representant i Danmark och har en officiell funktion i flyktingmottagandet.

Det kan tyckas paradoxalt att en organisation som denna får statsstöd och har kontaktytor med officiella funktioner som rör Danmarks flyktingmottagande, då dansk lagstiftning i övrigt är så sträng gentemot illegala immigranter och privatpersoner och organisationer som hjälper dessa. En förklaring till denna paradox kan ligga i att dansk politik länge präglats av en kamp mellan kulturradikala och kulturkonservativa krafter. De senaste årens borgerliga styre har gett mer utrymme för konservativa strömningar, men på många positioner i det danska samhället kan det kulturradikala perspektivet fortfarande tänkas vara starkt. Den upprivande konflikten år 2007 kring stängningen och rivningen av ungdomshuset på Nørrebro, samt polariseringen och den hetsiga debatten om Christianias vara eller icke vara är tecken på denna dikotomi inom det danska samhället.

Ilses organisation är således mycket kontroversiell inom stora delar av det danska samhället och många kritiker menar att den bedriver olaglig verksamhet. Vid en tidpunkt anmälde Dansk Folkeparti organisationen och anklagade den för att aktivt gömma flyktingar. Till följd av detta miste de under en period sitt statsstöd,

men då anklagelsen inte kunde bevisas får de återigen officiellt bidrag. Dansk Folkparti har vid ett flertal tillfällen försökt få organisationen stoppad, med hänvisningen att den bedriver kriminell verksamhet, men de har hittills inte lyckats.

Dansk Folkepartis partiledare Pia Kjærsgaard har officiellt uttryckt sig så här om organisationen, här i min översättning.

Med namnet på sin förening försöker organisationen inte ens för syns skull dölja vad verksamheten går ut på, och som det heter på organisationens hemsida – Jo så skamlösa är de! – så rör det sig om att ”hjälpa avvisade asylsökande...” Och för att inte ordentliga och laglydiga danskar genast ska lägga benen på ryggen, så uppmärksammar man på hemsidan att organisationen driver en landsomfattande insamling som är godkänd av polismyndigheterna. Godkänd av polisen...! Jo, lyckligtvis är jag fortfarande i stånd att förbluffas, men jag måste då säga att jag undrar om man från polisens sida verkligen sagt ja till att en förening med ett klart olagligt syfte, att de verkligen givit dem tillstånd till att driva offentliga insamlingar. Men varför inte egentligen? Det gäller tydligen redan ganska speciella regler för organisationen. Exempelvis är det den enda förening här hemma som i sina föreningsstadgar har ett klart olagligt syfte, och dessutom den enda förening vars medlemmar sätter en ära i att ständigt bryta mot lagen. Ja, i motsättning till andra lagbrytare – ja möjligtvis mc-gängen undantaget, berömmar sig medlemmarna själva öppet för den kriminalitet de dagligen begår.

Formella institutioner

Att se formella institutioner som en del av möjlighetsstrukturen kan te sig motsägelsefullt. De papperslösas situation karaktäriseras just av den sårbarhet som grundar sig i utestängandet från de formella institutionerna. Jag menar dock att det förekommer ett visst *informellt nyttjande* av formella institutioner. Hur ska man då definiera vad som är ett informellt nyttjande? Under rubriken *social sårbarhet* nämndes att landstingen är skyldiga att erbjuda ”omedelbar vård” till alla som befinner sig inom landets gränser, även odokumenterade. Det finns dock ingen definition eller några allmänna råd från Socialstyrelsen för hur allvarlig åkomman ska vara för att den ska betraktas kräva ”omedelbar vård”. Till syvende och sist är det upp till enskilda verksamhetschefer att fastställa standarden för varje vårdinrättning. Ofrånkomligen är det ju dock så att varje behandling av en papperslös innebär ett inkomstbortfall för landstingen, eftersom kostnaderna för

denna vård inte ersätts av staten, så som skulle vara fallet om patienten var svensk medborgare²⁶. Likväl händer det att papperslösa får vård inom den ordinarie sjukvården utan att avkrävas betalning. Till detta nyttjande av formella institutioner räknar jag inte den vård som förmedlats av hjälporganisationer, dessa är informella institutioner, utan enbart de fall där den papperslöse vänt sig direkt till vårdinrättningen och där mottagit behandling utan krav på betalning. Denna behandling sker ”off the books”, eftersom den inte är ersättningsbar. Hur vanligt detta förfarande är, är svårt att uppskatta, men att det förekommer visar sig bland annat i mina intervjuer. Milo genomgick en relativt långvarig kostnadsfri psykiatrisk behandling efter hans misslyckade självmordsförsök trots att han levde som gömd, förmodligen för att han bedömdes utgöra en allvarlig fara för sig själv. Samtidigt blir vissa inte mottagna. Både Alejandro och Fatimas son har ju som tidigare diskuterats vänt sig direkt till sjukvården, men nekats på grund av deras odokumenterade status.

Det kan vara värt att nämna i sammanhanget att anonymiteten hos gömda papperslösa som söker vård är skyddad under sekretesslagen²⁷, sjukhuspersonalen får inte ange dem till myndigheterna. Det borde således betraktas som relativt riskfritt att söka vård hos sjukvården för de papperslösa, men detta är naturligtvis inte något alla papperslösa känner till.

Fram till år 2006 hade barn med odokumenterad status inte rätt att delta i den svenska skolundervisningen. Efter kritik från FN har denna position omförhandlats och papperslösa personer under arton år har numera rätt att delta i undervisningen (Swärd et al 2007; 229). Denna rättighet gäller dock inte personer över arton år.

Under den första tiden Alejandro levde i Sverige kände han sig isolerad, inte minst på grund av att han inte behärskade språket. Han lyckades dock övertala en Komvux-anställd att han skulle få delta i undervisningen.

När jag pluggade första gången här i Sverige, det var ju tur alltså, jag träffade en kvinna som var polack och hon kunde lite italienska, och jag kunde också lite

²⁶ Läkare utan gränser; 2005

²⁷ Sekretesslag 1980:100

italienska. Så jag pratade med henne och sa att jag ville prova att plugga där, men hon sa "Det går inte du vet, det är olagligt för att du inte har något uppehållstillstånd, du kan inte vara här liksom" – "Men jag kommer bara ibland och sätter mig, så jag kan lära mig någonting du vet. Så skulle jag kunna vara här några gånger i veckan?" Så visst, - "Vi kör på det!". Så jag var där rätt ofta och lärde mig lite mer du vet. (Alejandro)

Papperslösas kapital och resurser

Invandrare har generellt sett svårare än infödda personer att dra fördelar av de resurser som majoritetssamhället har att erbjuda. Detta kan bland annat förklaras med att de i regel har ett lägre innehav humankapital än personer som är födda och uppvuxna i landet. Humankapital är ett samlingsnamn för de egenskaper som efterfrågas i en given kontext (här främst den formella arbetsmarknaden), exempelvis språkkunskaper, utbildning och arbetslivserfarenhet (Aguilera 2005; 569). Nu är det givetvis så att invandrade personer kan ha lika mycket av de ovan nämnda egenskaperna som en infödd, men för att det ska betraktas som giltigt humankapital gäller det att det är *rätt* språk som behärskas, utbildningskvalifikationer som erkänns av värdlandets institutioner och att arbetslivserfarenheten kan verifieras.

Inbyggt i kapitalbegreppet är utbytbarheten, en form av symboliskt kapital kan växlas in eller bytas mot en annan (Bourdieu 1993). Humankapital kan således omvandlas till ekonomiskt kapital, vilket kan investeras i aktiviteter som genererar ett större innehav av kulturellt kapital, och så vidare. Vidare kan man omvänt kompensera för ett bristande humankapital genom att höja innehavet av andra kapitaltyper. Av särskild vikt för immigranter med bristande humankapital är innehavet av *socialt kapital* (Garcia 2005; 6). Socialt kapital kan sägas vara summan av de resurser, verkliga eller virtuella, som tillfaller en individ eller grupp tack vare medlemskapet i ett nätverk som består av mer eller mindre institutionaliserade mellanmänniska förhållanden. Människor får tillgång till socialt kapital genom medlemskap i nätverk och institutioner, varefter kapitalinnehavet kan växlas in till andra former av kapital för att förbättra eller bibehålla sina positioner i samhället. Det sociala kapitalet skapas när de mellanmänniska relationerna förändras på ett sätt som underlättar handling, exempelvis transformeras sociala band till en person som emigrerar till en resurs för en individ som själv planerar att emigrera (Aguilera & Massey 2003; 672-673). Vikten av socialt kapital har redan indirekt omnämnts i avsnittet om papperslösas möjlighetsstrukturer, där det visade sig att de papperslösas sociala kapital, som genererats av deras personliga nätverk, kan ge fördelar så som information, ekonomisk hjälp, husrum etc. Typen av nätverk och bekantskaper är

viktiga i sammanhanget, eftersom alla sammanslutningar inte har samma förmåga att generera socialt kapital. Dessutom genererar olika typer av bekantskaper olika typer av fördelar. Nära relationer, så som kärnfamiljen, är ofta benägna att ställa upp med mat och husrum, medan mer perifera bekantskaper oftare tillhandahåller ny, användbar information som exempelvis uppgifter om arbetstillfällen (Aguilera 2005; 573).

De nätverk som de papperslösa ingår i är ofta etniska. I dessa nätverk är det ursprunget som är det grundläggande, inte huruvida en person har uppehållstillstånd eller inte.

Jag frågar inte mina chilenska vänner om de är illegala eller inte du vet, det spelar ingen roll, de är chilensare, de är människor, det spelar ingen roll om de har ett stupid papper eller inte du vet. (Alejandro)

Ofta är nätverken långtgående och har starka förgreningar till hemlandet. Sannolikheten att en individ emigrerar ökar om hon eller han känner någon i mottagarlandet. Närvaron av ett redan etablerat nätverk drar ner kostnaderna och påskyndar anpassningen till de nya förhållandena (Garcia 2005; 5). Detta är också tydligt bland mina informanter, då samtliga hade nära band till någon i Sverige sedan tidigare, och dessa sociala kontakter var den avgörande faktorn till att de kom just hit. Ivan Light m.fl. (2002) hävdar t ex att den ökade invandringen till Kalifornien under senare tid kan förklaras som en ”nätverksinvandring” snarare än andra mer makrorelaterade förklaringar.

Michael Aguileras och Douglas Maseys forskning (2003) bland mexikanska immigranter i USA visar att socialt kapital har både direkt och indirekt inverkan på deras lönenivåer. Att ha vänner och familj som har migrationserfarenhet när de lämnar hemlandet ökar effektiviteten i jobbsökandet (genom tillgång till bättre information) och det leder till bättre arbeten och högre lön. Indirekt så spelar det sociala kapitalet in i hur de fick arbetet och huruvida det är förlagt inom den formella sektorn. Aguilera och Masey visar också att odokumenterade immigranter, på grund av deras utsatta ställning, är mer beroende av socialt kapital, att deras sociala kapital ger högre avkastning och att de drar mer nytta av olika typer av socialt kapital än dokumenterade immigranter (Aguilera & Massey 2003; 672). Eftersom de illegala immigranterna lever i rädsla för att bli upptäckta

och hemskickade och är väldigt beroende av sina arbetsgivare som i värsta fall kan ange dem, är de i en dålig förhandlingsposition vad gäller lönenivån och arbetsförhållandena. De har också tillgång till färre arbeten, inom färre sektorer, eftersom inte alla arbetsgivare anställer svart arbetskraft. Detta resulterar i att de är mer beroende av att andra ska handla i deras intressen, vilket innebär att de är mer beroende av socialt kapital än andra (Aguilera & Massey 2003; 676).

Socialt kapital genereras genom fyra olika mekanismer; *value introjection*, *reciproka transaktioner*, *bounded solidarity* och *enforceable trust* (Portes & Sensenbrenner 1993). *Value introjection* kan beskrivas som värden man tillskriver exempelvis sitt arbete, vilka vi tillförskansat oss genom socialisationen. Ett exempel på detta finns att hitta hos Weber, som menade att plikt känslan gentemot ”kallet”, oberoende av vad arbetet består i, är en bärande princip för den puritanska etiken. Det är en källa för socialt kapital eftersom det får individer att handla på ett sätt som inte styrs av ren girighet, vilket kan vara till nytta för andra, och nyttjas kollektivt som en resurs. *Reciproka transaktioner* kan beskrivas som de ständiga, abstrakta transaktioner som det sociala livet innebär. Det handlar om transaktioner av exempelvis information, tjänster, godkännande och andra högt värderade immateriella företeelser. Det sociala kapitalet genereras här genom att individen samlar på sig något som skulle kunna beskrivas som immateriella ”kvitton” på tidigare välgärningar gentemot andra, vilket i sin tur gör att personen får möjlighet att tillförskanska sig fördelar i sociala sammanhang. En skillnad från *value introjection* är att de reciproka transaktionerna sker instrumentellt, de är inte insocialiserade. Viktigt att påpeka i sammanhanget är att det inte handlar om pengar eller materiella ägodelar, det som transfereras är snarare sociala, abstrakta ting (Portes & Sensenbrenner 1993; 1324). *Bounded solidarity* kan beskrivas som en situationsbunden respons hos en klass eller kategori som delar samma svårigheter, vilket kan leda till intern solidaritet och gemensamt stöd, vilket i sin tur genererar socialt kapital (Starrin 1998; 227). *Enforceable trust* genererar socialt kapital genom att individuella gruppmedlemmar försakar sina nuvarande önskningar, till förmån för gruppens långsiktiga strävanden. Det drivande är att individen vill framstå i god dager inför gruppen. *Enforceable trust* skiljer sig ifrån reciproka transaktioner i det att den inte riktar sig till enskilda personer, utan mot det sociala nätverket (Portes & Sensenbrenner 1993; 1325).

De båda sistnämnda källorna till socialt kapital, *bounded solidarity* och *enforceable trust*, har sitt ursprung i en förhöjd känsla av samhörighet och är således synnerligen relevanta i studiet av migrantgrupper (Portes & Sensenbrenner 1993; 1327). Därför är det endast dessa källor till socialt kapital som kommer att beaktas i den följande analysen. Båda dessa källor är kopplade till medlemskap i en (etnisk) grupp, men ingen av dem är konstanta eller omnipotenta element inom dessa grupper. Båda är istället situationsbundna och måste aktiveras (Starrin 1998; 227).

En del av det sociala kapital som genereras i dessa etniska nätverk tillkommer som precis nämnts genom ett fenomen som brukar kallas *bounded solidarity*. Vissa situationella förutsättningar kan framkalla ett grupporienterat beteende som gynnar solidariska handlingar inom gruppen. Ett klassiskt exempel på *bounded solidarity* finns att hitta hos Marx; han skildrade en solidaritet som skapas när arbetarna blir fler och fler, och deras intressen och livssituation allt mer sammanfaller och kontrasteras mot borgarnas (Portes & Sensenbrenner 1993; 1324). *Bounded solidarity* är situations- och kontextbunden, mekanismen är begränsad till medlemmar av en specifik grupp som upplever sig påverkas av samma händelser på en specifik plats, vid en särskild tidpunkt. Solidariteten leder till ett altruistiskt handlingsmönster som de individuella medlemmarna kan dra nytta av. Det finns i detta inget framtvingande, det är i detta fall inget grupstryck som frambringar beteendet, det är snarare en moralisk reflex som får folk att uppträda på ett visst sätt (Portes & Sensenbrenner 1993; 1328).

Mycket av den självvalda etniska segregering och enklavisering vi ser idag är till viss del ett resultat av *bounded solidarity*. Denna etniska solidaritet frammanas av det främmande i majoritetssamhället, immigranten dras till det familjära och konsumerar produkter från hemlandet och umgås med landsmän (Mahler 1995; 11). Alla intervjuade har starka kopplingar till nätverk av landsmän, men beroendet av dessa gemenskaper varierar. Alla immigrantgrupper har inte utsatts för lika omfattande konfrontationer med majoritetssamhället, det är en anledning till gradskillnaderna av reaktiv solidaritet. Det kulturella och språkliga avståndet styr till stor del hur hårda konfrontationerna blir. För de odokumenterade är styrkan i sanktionerna från myndigheterna direkt avgörande för hur stort deras

beroende blir av deras landsmän. En intressant omständighet i sammanhanget som kan vara värd att uppmärksamma kommer från det danska och svenska hjälpporganisationerna. Ilse, från den danska hjälpporganisationen som riktar sig till papperslösa, berättar att trots att organisationen har funnits sedan mitten av åttiotalet och att de ofta uppmärksammas i media, är det väldigt många papperslösa som aldrig hört talas om organisationen. Enligt Lena, som arbetar för det svenska nätverket för vårdförmedling, så är organisationen ganska välkänd i immigrantkretsar. Ofta är det så målgruppen kommer i kontakt med nätverket. I det danska fallet så är det nästan uteslutande genom sina etniska nätverk som de odokumenterade får höra talas om organisationen.

Alltså som regel så läser de inte om oss i tidningen, eller hör om oss i media eller läser om det på hemsidan eller något, de hör från folk som de känner(...)De är faktiskt mycket begränsade, deras nätverk, de känner nästan aldrig några andra nationaliteter. De håller sig verkligen till sina landsmän. Men nätverken är däremot starka. De flesta som bor under jorden bor hos sina släktingar, hos en kusin eller en tidigare granne. Någon som de känner sedan tidigare. Det är inte så många som bor hos danskar. (Ilse)

Forskning från Nederländerna visar att allt eftersom det politiska klimatet för odokumenterade immigranter hårdnat i det holländska samhället, så har deras arbetstillfällen förmedlats genom allt mindre transparenta kanaler. Arrangemangen blir allt mer flexibla och sker genom mellanhänder och underleverantörer med samma etniska bakgrund som den papperslösa arbetskraften. Det illegala arbetet har alltså rört sig allt djupare in i immigrantkretsar, där den höga nivån av förtroende landsmännen emellan kan generera möjligheter och skapa situationer där risken är mindre att upptäckas. Det har också visat sig att den minskade transparensen har spelat kriminella organisationer i händerna (Van Der Leun & Kloosterman 2005; 65).

Fatima har märkt av en starkare myndighetskontroll i sitt arbete som frisör. Hon menar att det har blivit svårare att arbeta på salong eftersom skattemyndigheterna allt oftare gör kontroller. Detta har inneburit att hon allt mer sällan får arbeta på frisörsalongerna, på grund av att arbetsgivarna är rädda för myndigheterna. Hon tycker sig också ha märkt att arbetsgivarna, de gånger hon väl får arbeta på

salongerna, blivit än mer hänsynslösa sedan de hårdare kontrollerna börjat genomföras.

Det har blivit svårare att jobba nu, för de kommer och kontrollerar. Vi har inte arbetstillstånd, vi har inte en hel lön och de hotar oss varje dag - "Om du säger någonting, om du inte gör som vi säger, om du inte lyssnar, så ska vi anmäla dig!" (Fatima)

Situationen har inneburit färre arbetstillfällen för Fatima. Tidigare har det nämnts att hon även arbetar "frilans", personer från det etniska nätverket ringer upp henne på mobiltelefonen och bokar tid för klippning, varefter hon gör hembesök. Hon får numera allt mer förlita sig på inkomsten som frilans på grund av skattemyndigheternas kontroller. Denna arbetsform kan generellt betraktas som mer riskfylld, sårbarheten ökar ju eftersom verksamheten blivit än mindre transparent. I Fatimas fall har det gått bra i detta hänseende, hon har aldrig känt sig utsatt under sina hembesök. Faktum är att hon föredrar frilansuppdragen framför salongsarbetet, eftersom hon under hembesöken väldigt sällan eller aldrig blir lurad på ersättningen. De allt färre arbetstillfällena på frisörsalongerna har dock gjort det ännu svårare för henne att få ekonomin att gå runt.

En annan kritisk faktor är möjligheten till en "utgång" från värdlandet till hemlandet, vilket behandlades under rubriken *Utgångar respektive inläsning*. De som lätt kan återvända till hemlandet utvecklar inte en lika stark *bounded solidarity* (Portes & Sensenbrenner 1993; 1329). Maria från Chile är som tidigare nämnts inte särskilt politiskt sårbar hemlandet och är inte nämnvärt orolig för att åka tillbaka eftersom hon inte är utsatt för hot. Genom att skaffa sig nya passhandlingar relativt enkelt kan återvända till Sverige och börja om på nytt. Hon har band till andra chilensare i Sverige, men hon förefaller inte vara lika beroende av sitt etniska nätverk som mina intervjupersoner från Iran och Balkan. Under tiden för intervjun hade hon bara bott i Sverige i ett år, och talade knappt någon svenska, men hon bor tillsammans med sin svenska pojkvän, och har bland annat genom denne även ett svenskt nätverk. Dessutom hade hon ett kortare samboförhållande med en svensk redan innan hon träffade sin nuvarande pojkvän.

Gemenskapen i det etniska nätverket rymmer ju ytterligare en källa för socialt kapital, *enforceable trust*. I detta fall är det ingen solidaritet som uppstår på grund

av påfrestningar utifrån, utan det är kapaciteten för inbördes sanktioner, positiva som negativa, som spelar den centrala rollen. *Bounded solidarity* är av moraliskt ursprung, medans *enforceable trust* snarare är instrumentellt. Man handlar enligt förväntningarna eftersom man fruktar sanktioner om man inte gör det (Portes & Sensenbrenner 1993; 1332). Som källa för socialt kapital varierar *enforceable trust* väldigt mycket beroende på gemenskapens karaktär. Ju färre alternativ till gruppgemenskapens möjligheter att ge fördelar, desto starkare *enforceable trust*. Effektiviteten hos de kollektiva sanktionerna som möjliggör *enforceable trust* beror också på gruppens möjlighet att övervaka medlemmarnas beteende, samt möjligheten att offentliggöra det.

Diskriminering av gruppen kan alltså motsägelsefullt nog ge gruppmedlemmarna vissa fördelar, eftersom både *enforceable trust* och *bounded solidarity*, som källor för socialt kapital, är direkt proportionerliga med styrkan av diskriminering och brist av möjligheter utanför den egna gruppgemenskapen. Detta är dock en sanning med modifikation, en resurssvag grupp har i realiteten svårt att balansera upp de nackdelar som en stark yttre diskriminering utgör (Portes & Sensenbrenner 1993; 1336-1337).

Den starka gruppgemenskapen är som redan indikerats inte odelat positiv, den medför också många problem, inte minst för de mest utsatta, de odokumenterade immigranterna. De odokumenterades sociala tillvaro kretsar ju ofta kring deras ”lagliga” landsmän. De konfronteras med en gemenskap i vilken de åtnjuter en underordnad ställning, vilket ”håller dem på mattan”. Ju hårdare trycket är från exempelvis immigrationslagarna, ju mer beroende blir de av dessa nätverk. De har inget annat val än att fokusera på de möjligheter som erbjuds genom dessa, vilket ökar deras beroendeställning och underordning till landsmännen. Förhållandet mellan odokumenterade och deras dokumenterade landsmän karaktäriseras oftare snarare av *enforceable trust* än *bounded solidarity* (Starring 1998; 236-238). Här berättar Milo om hans och hans hustrus upplevelser när de höll sig gömda hos några landsmän under en sexmånadersperiod.

...efter sex månader när jag inte längre orkade med, när mina egna landsmän inte längre ville hjälpa mig, man blir ju psykiskt knäckt alltså, om man drack kaffe innan de kom så blev de arga för det, om man då kokade

kaffe och väntade på dem så blev de sura på det då, varför man gjort på detta viset. Det var mycket svårt psykiskt att stå ut med det hos landsmännen. Så jag kunde under flera dagar äta frukost först vid klockan fyra på eftermiddagen. Det var värre för mig än alla mina umbäranden under kriget. Jag är lite starkare psykiskt och fysiskt än min hustru, hon var ju svagare och hon blev ju mer och mer knäckt av de här människorna som vi bodde hos (Milo)

Både bounded solidarity och enforceable trust har en ”utjämnande” effekt på individerna, de måste tryckas ner för att de ska hållas på samma nivå som gruppen (Portes & Sensenbrenner 1993; 1342) Ibland får det som här nästan karaktären av en slags jantelag.

Diskrimineringen och utanförskapet i samhället innebär att även de dokumenterade immigranternas möjlighetsstrukturer är begränsade, och att de också är tvungna att utnyttja det sociala kapital som genereras genom *bounded solidarity* och *enforceable trust*. Detta får som följd att många immigranter slår sig in på den ”etniska marknaden”, det vill säga att bedriva affärsverksamhet som drivs av, och ofta till stora delar även riktar sig till, personer ur den egna etniska gruppen (Mahler 1995; 12). Fatima är den av de intervjuade som tydligast kommit att bli verksam i det som skulle kunna benämnas som den etniska marknaden. Hon har arbetat som frisör på ett flertal salonger som drivits av landmän. Klientelet har också främst bestått av landsmän, men även av personer från platser som är närbelägna geografiskt och kulturellt. Hon gör också hembesök och även där utgörs kunderna av landsmän. För Fatima har det inte funnits några alternativ till denna sysselsättning, hennes enda kanaler för arbetsökande är hennes etniska nätverk, och detta är vad nätverket har haft att erbjuda. Ersättningen har varit mycket låg, och samtliga salonger har lurat henne på merparten av den ersättning som har utlovats. Samtidigt är vinstmarginalerna på den etniska marknaden mycket små. Arbetsgivare har lärt sig att utnyttjandet av papperslösa nykomlingar från den egna gruppen genom att betala dem mindre än arbetet är värt, kan vara ett sätt att klara sig på denna marknad (Mahler 1995; 104, Epstein 2003; 30). Allt eftersom immigranterna, både de dokumenterade och odokumenterade, ackumulerar erfarenhet, desto mer *immigrantkapital* får de. Mahler förklarar termen med att det är en resurs som är specifik för den etniska marknaden, man lär sig vad som gäller och hur man ska bära sig åt för att få maximal återbäring. Allt eftersom immigranten skaffar sig mer immigrantkapital förstår denne att den

största chansen att tjäna några pengar överhuvudtaget, är att exploatera den egna etniska enklaven. Detta är den mest fruktsamma strategin för att stiga i socioekonomisk status på den etniska marknaden (Mahler 1995; 127, 216).

Även Alejandro, Milo, Ahbar och Maria har fått sina arbeten förmedlade genom sina respektive etniska nätverk, och åtminstone i Ahbars och Marias fall har arbetsgivaren också varit en del av nätverket. Ahbar berättar att hans arbetsgivare har lurat honom på en stor del av lönen. Marias arbetsgivare har visserligen aldrig undanhållit henne betalning, men hon är numera tvungen att dela med sig halva sin lön till en annan sydamerikansk flicka som hjälper henne, då hon efter en förslitningsskada i arbetet inte längre kan hålla samma arbetstempo. Ofta upplever de odokumenterade immigranterna en besvikelse då de inte möter den solidaritet som de förväntar sig från de egna när de kommer till det nya landet, istället upplever de att relationerna till hög grad är kommodifierade. Eftersom möjlighetsstrukturerna erbjuder få chanser till socioekonomisk klättring utanför den egna kretsen, så innebär det ofta att man exploaterar varandra på bekostnad av solidaritet och reciprocitet (Mahler 1995; 217, 224).

Den inbäddning i starka etniska nätverk som kan generera fördelar genom mekanismerna *bounded solidarity* and *enforceable trust*, är också att betrakta som ett integrationsproblem (i betydelse integration i majoritetssamhället), såväl för de odokumenterade som för de dokumenterade immigranterna. Etniskt heterogena nätverk har många fördelar jämfört med etniskt homogena sammanslutningar. De heterogena nätverken erbjuder bättre och mer diversifierad information (Aguilera 2005; 574). Problemet med medlemskapet i etniskt slutna sammanslutningar är ju att de sociala banden inte sträcker sig utanför det egna nätverket, och gruppens krav på konformitet kan hämma individuellt handlande (Garcia 2005; 6). Det betyder att medlemskapet kan förhindra möjligheten att dra fördelar och resurser ur majoritetssamhället. Sanktionerna kan, beroende på nätverkets styrka, vara mycket hårda mot dem anammar majoritetssamhällets normer. Ju mer socialt kapital som produceras genom *bounded solidarity* och *enforceable trust*, desto större partikularistiska krav ställs på ”framgångsrika” individer, och desto hårdare inskränkningar på individualismens område. Detta beror på rädslan att solidariteten hotas om ”lyckade” individer lämnar sammanslutningen, varje

framgångssaga underminerar gruppen, eftersom den just uppstått ur en situation som karaktäriserats av begränsade resurser (Portes & Sensenbrenner 1993; 1340-1342).

Sammanfattning och avslutande reflektioner

Denna studie har syftat till att öka kunskapen och förståelsen om de papperslösa immigranternas levnadsförhållanden, företrädevis ur ett svenskt perspektiv, men den danska situationen har också diskuterats. Papperslösa immigranter är ett förhållandevis nytt fenomen, Sverige och Danmark hade från efterkrigstiden och fram till det tidiga 70-talet en reglerad arbetskraftsinvandring, där invandrarna effektivt integrerades i arbetslivet och bidrog till våra välfärdsstaters utveckling. Denna lagliga ingång till de svenska och danska samhällena stängdes i början av 70-talet. De inre arbetsmarknaderna skulle skyddas och immigrationen har allt mer kommit att handla om flyktingar och asylsökande. Samtidigt har den traditionella distinktionen mellan ekonomiska och politiska immigranter blivit allt mer problematisk. I praktiken är de enda lagliga vägarna in till de svenska och danska samhällena att söka asyl eller att anhöriginvandra. Immigrationspolitiken handlar idag till stor del om att avgöra om immigranten är att räknas som flykting, eller om denna söker sig hit av ekonomiska skäl. Rör det sig om det sistnämnda förblir dörren till de nordiska välfärdsamhällena i regel stängd.

I och med EU:s utveckling har möjligheten till rörlighet ökat mellan medlemsländerna, men de yttre gränskontrollerna har stärkts och effektiva kontrollsystem har introducerats. Samtidigt har den svenska och danska immigrationspolitiken kommit att polariseras allt mer, mycket på grund av att den danska flyktingpolitiken hårdnat, medan den svenska flyktingpolitiken har kommit att betraktas som en av Europas liberalare. Den illegala immigranten är de facto ett fenomen som skapats av immigrationspolitik, arbetsmarknadspolitik och gränskontroller.

Det som främst karakteriserar den papperslösa tillvaron är den höga graden av sårbarhet i majoritetssamhället. I princip alla former av rättigheter är i praktiken förbehållna för medborgare, detta förhållande gäller enligt vissa kritiker även för FN:s deklaration för mänskliga rättigheter som i teorin är ämnad att vara helt frikopplad från medborgarskapet²⁸. Detta innebär att den papperslöse är helt

²⁸ En viss uppluckring av detta förhållande har dock indirekt omnämnts i denna rapport, då svensk lagstiftning gentemot papperslösa ändrats som ett direkt resultat av kritik från FN.

rättslös, då hon eller han inte bara saknar medborgarskap, utan även måste hålla sig gömd för att undvika deportering. Innebörden är att den papperslöse ständigt befinner sig i ett underläge i varje tänkbar tvist med en medborgare, då den papperslöse varken kan anmäla brott eller kan förhandla på rimliga villkor om löner eller liknande. Den papperslöse är även exkluderad från den formella arbetsmarknaden och välfärdsstatens institutioner, vilket innebär att hon eller han inte kan söka arbete via de reguljära kanalerna och inte heller kan söka den hjälp som är tillgänglig för medborgaren, exempelvis subventionerad sjukvård och utbildning.

Den sårbarhet som denna rättslöshet och exkludering innebär, betyder att den papperslöse immigranten måste nyttja alternativa kanaler för att tillgodose sina behov. Den papperslöses möjlighetsstrukturer kan bestå av informella institutioner så som det personliga, sociala nätverket, frivilligorganisationer och privatpersoner som hjälper gömda flyktingar, samt den informella arbetssektorn. Dessutom förekommer enligt mina intervjuer ett visst informellt nyttjande av formella institutioner, vilket exempelvis kan bestå i att den papperslöse får vård på sjukvårdsmottagningar utan krav på betalning, eller får delta i komvux-undervisning trots att staten ej ersätter landsting och kommuner för dessa välfärdstjänster.

Under fältarbetet har det även framkommit att det föreligger stora skillnader i hur olika kategorier av papperslösa hanterar eller ser på sin sårbarhet. Dessa skillnader består till stor del på de individuella skillnaderna i förhållandet till hemlandet. Personer som är politiskt sårbara i hemlandet, det vill säga politiska flyktingar, känner sig i regel mer ”inlåsta” i sin roll som papperslösa än personer som kommit hit av exempelvis ekonomiska skäl. Detta innebär att de spenderar mer tid och resurser på att ”hålla sig gömda”, de har mer begränsade nätverk och är mindre benägna att interagera med majoritetssamhället i allmänhet än personer som kommer hit av andra skäl. Innebörden av denna rädsla för ett återvändande är att dessa personer lider av en högre grad av sårbarhet än personer som inte upplever att det föreligger någon hotbild mot dem i hemlandet. Två av mina informanter kommer från en demokrati där visumtvång saknas för inträde till Schengenområdet. De delar inte de politiska flyktingarnas känsla av inlåsnings, då

de inte upplever samma rädsla för deportering då de inte föreligger någon hotbild emot dem ifall de skulle utvisas. Dessutom kan denna kategori av papperslösa relativt lätt återvända till Europa om de skulle utvisas. Detta innebär en något lägre grad av sårbarhet, då de är mer benägna att interagera med majoritetssamhället och får bredare kontaktnät. En av dessa informanter säger sig även vara beredd att göra en polisanmälan om hon skulle utsättas för ett grovt våldsbrott, vilket är något som mina informanter som ser sig som politiska flyktingar uppger att de inte skulle göra.

Invandrade personer har generellt sett svårare än infödda personer att dra fördelar av de resurser som majoritetssamhället har att erbjuda. Detta kan bland annat förklaras med att de i regel har ett lägre innehav humankapital än personer som är födda och uppvuxna i landet. Innebörden av detta är att de måste väga upp denna brist med att höja innehavet av socialt kapital. Det sociala kapitalet är som viktigast för de mest utsatta immigranterna, de papperslösa. Denna kapitaltyp genereras genom medlemskap i sociala nätverk, för immigranter i allmänhet och papperslösa i synnerhet rör det sig oftast om etniska nätverk. Genom det sociala kapital som genereras inom dessa sammanslutningar kan immigranterna till viss del kompensera för bristen av tillgång till majoritetssamhällets möjlighetsstrukturer. De två mekanismer som genererar socialt kapital i de etniska nätverken är *bounded solidarity* och *enforceable trust*, eftersom de har sitt ursprung i en förhöjd samhörighetskänsla. Styrkan i dessa mekanismer, och följaktligen styrkan i de etniska nätverken, är dels beroende av trycket från, och avståndet till, majoritetssamhället, dels av möjligheten att återvända till hemlandet. För den illegala immigranten är majoritetssamhällets möjlighetsstrukturer i högsta grad avlägsna, de måste till och med hemlighålla sin existens för myndigheterna. Många odokumenterade lider av en hög grad av politisk sårbarhet i ursprungslandet, vilket gör att de omöjligen kan återvända. Dessa förhållanden utgör grunden till att de papperslösa är de som är mest beroende av socialt kapital och starka nätverk. Samtidigt innebär deras starka beroendeställning till nätverken att de hamnar i en underordnad ställning i förhållande till sina dokumenterade landsmän. Eftersom även de dokumenterade landsmännens möjlighetsstrukturer i majoritetssamhället är begränsade och således också är beroende av det sociala kapital som nätverken genererar, är det

vanligt att de slår sig in på den etniska marknaden. Här är ofta vinstmarginalerna små, en strategi att få verksamheten att generera vinst är att exploatera det etniska nätverket, då allra helst de individer som är som mest beroende av medlemskapet i gemenskapen, de papperslösa immigranterna. Dessa kan inte ställa några omfattande krav och kan tvingas till arbetsförhållanden som inte skulle accepteras av någon annan grupp i samhället. Det är viktigt att komma ihåg att de papperslösas sårbarhet innebär att de också riskerar att utnyttjas av andra samhällsgrupper. De odokumenterade immigranternas situation innebär att de är beroende av starka nätverk för att överleva. Samtidigt kan förekomsten av dessa starka nätverk innebära att det redan befintliga avståndet till majoritetssamhället ökar, bland annat genom att tillgodogörandet av värdlandets normer ofta aktivt motarbetas och att integrationen av såväl odokumenterade som dokumenterade immigranter i värdlandet motverkas.

Sverige och Danmark – Vilka antaganden är möjliga att göra utifrån materialet?

Det ursprungliga syftet med denna rapport var att undersöka de papperslösas situation i Sverige och Danmark. Kan vi överhuvudtaget göra några antaganden om den danska situationen då det i stort sätt saknas primärmaterial från landet? Jag fick aldrig tillträde till fältet, men det finns pågående forskning i Danmark, där forskare de facto gjort, och fortfarande gör, intervjuer med papperslösa. Exempelvis pågår nu ett forskningsprojekt på uppdrag av EU-kommissionen som behandlar situationen för papperslösa i Danmark. Tillträde är således inte omöjligt. Vad som omöjliggjorde mitt tillträde går det bara att spekulera om. Jag har tidigare nämnt min avsaknad av ett danskt nätverk som en delvis förklarande faktor. Att få tillträde till en så sluten och svårtillgänglig grupp som odokumenterade immigranter är aldrig helt enkelt, men på den svenska sidan upplevde jag egentligen inga större svårigheter, informanterna visade stor tillit, säkert till stor del på grund av att mina gatekeepers förmåga att introducera mig. Hade jag under ett tidigare skede under fältarbetet insett att jag inte skulle få tillträde till fältet på den danska sidan, tror jag inte att jag hade haft några större problem att hitta ytterligare fem papperslösa immigranter för intervju i Sverige och ändra upplägget för att koncentrera mig enbart på den svenska sidan.

Trots avsaknaden av kontaktnät i Danmark kom jag i kontakt med en gatekeeper som jag bedömde vara i det närmaste ultimata, eftersom denna person är välkänd i Danmark på grund av hans starka engagemang i de papperslösa. Trots detta drog sig den potentiella intervjupersonen ut på grund av rädsla. Episoden beskrevs under rubriken Metod och materialinsamling. Den tveksamhet och den slutenhet som beskrevs i avsnittet har jag inte upplevt under någon av de intervjuer jag gjort i Sverige, faktum är att jag i Sverige inte upplevt någon misstänksamhet mot mig överhuvudtaget. Också mina fruktlösa försök att få tag i kontaktpersoner i danska etniska kulturföreningar kan också beaktas i detta sammanhang. Denna tveksamhet *skulle* ju kunna bero på att det råder ett hårdare politiskt klimat för de papperslösa, då tidigare forskning visat detta har en tendens att få papperslösa ”gå djupare under jorden” (Van Der Leun & Kloosterman 2005; 65). Min avsaknad av empiriskt material innebär dock att detta resonemang inte kan dras längre till en hypotes om att så skulle vara fallet.

Förbudet för privatpersoner och organisationer mot att hjälpa gömda och papperslösa är också säkerligen en bidragande orsak till att jag inte fick tillträde. Just detta förbud är intressant, det kan möjliggöra vissa antaganden om situationen för de papperslösa i Danmark. Detta förbud försvårar och begränsar möjligheterna till privatpersoners och frivilligorganisationers arbete, och i förlängningen begränsar det tillgängligheten för de odokumenterade till en viktig möjlighetsstruktur, de *informella institutionerna*. I och med detta kan antagandet göras att deras sårbarhet ökar, den aspekt av sårbarheten som jag valt att kalla *social sårbarhet*.

REFERENSER

Referenslitteratur

- Agamben, Giorgio (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford University Press
- Aguilera, M. (2005) *The Impact of Social Capital on the Earnings of Puerto Rican Migrants*. Sociological quarterly, vol. 46, no. 4
- Aguilera, M., Massey, D. (2003) *Social Capital and the Wages of Mexican Migrants: New Hypotheses and Tests*. Social forces, vol. 82, no. 2
- Antonopoulos, G., Winterdyk, J (2006) *The Smuggling of Migrants in Greece: An Examination of its Social Organization*. European Journal of Criminology, 2006 vol.3, no. 4
- Arendt, Hannah (2003) Nationalstatens tillbakagång och slutet för de mänskliga rättigheterna. *Fronesis* nr 14-15
- Bourdieu, P. (1993) *Kultursociologiska texter*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion
- Brochmann, G. (2004) *The Current Traps of European Immigration Policies* Malmö University
- Bustamante, J. (2002) *Immigrants' Vulnerability as Subjects of Human Rights*. International Migration Review, vol. 36, no. 2
- Castles, S. (2000) *International Migration at the Beginning of the Twenty-first Century: Global Trends and Issues*. International Social Science Journal 52
- Castles, S. & Miller, M.J (2003) *The Age of Migration – International Population Movements in the Modern World* New York: Palgrave Macmillan.
- Courau, H. (2003) *'Tomorrow Inch Allah, Chance!' People Smuggler Networks in Sangatte*. Immigrants & minorities, vol. 22, no 2-3
- Coutin, Susan, Bibler (2005) “Contesting Criminality- Illegal immigration and the spatialization of legality” *Theoretical Criminology*. 9 (1) 5-33.
- Danelius, H.(2007) *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis : En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. Stockholm: Nordstedts Juridik
- Denscombe, M. (2000) *Forskningshandboken – För småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur
- Edgar, Bill, Doherty, Joe och Meert, Henk (2004) *Immigration and Homelessness in Europe*. Bristol: The Polity Press.

- Engbersen, G., van der Leun, J. (1998) *Illegality and Criminality: The Differential Opportunity Structure of Undocumented Immigrants*. The New Migration in Europe: Social Constructions and Social Realities London: Macmillan Press LTD
- Epstein, G. (2003) *Labor Market Interactions Between Legal and Illegal Immigrants*. Review of development economics, vol. 7, no. 1
- Garcia, C. (2005) *Buscando Trabajo: Social Networking Among Immigrants From Mexico to the United States*. Hispanic journal of behavioral sciences, vol. 27, no.1
- Heckman, F. (2004) *Illegal Migration: What Can We Know and What Can We Explain? The Case of Germany*. International Migration Review, Volume 38 Number 3
- Hermele, Kenneth (2002) *Vad kostar framtiden? Globaliseringen, miljön och Sverige*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Koser, K. (1998) *Out of the Frying Pan and into the Fire: A Case Study of Illegality amongst Asylum Seekers*. The New Migration in Europe: Social Constructions and Social Realities London: Macmillan Press LTD
- Koser, K. (2000) *Asylum Policies, Trafficking and Vulnerability*. International Migration, Special Issue 2000/1
- Light, Ivan, et al. 2002. "Globalization Effects on Employment in Southern California, 1970-90". *Globalization and the New City: Migrants, Minorities and Urban Transformation*. Cross, Malcolm & Moore, Roberts (red) Palgrave, ss 151-167.
- Mahler, S. (1995) *American Dreaming: Immigrant Life on the Margins*. Princeton: Princeton University Press
- May, Tim (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur
- Portes, A., Sensenbrenner, J. (1993) *Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action*. The American Journal of Sociology, vol. 98, no. 6
- Richards, K. (2004) *The Trafficking of Migrant Workers: What are the Links Between Labour Trafficking and Corruption?* International Migration Vol. 42
- Silverman, David (2000) *Doing Qualitative Research- a Practical Handbook*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage
- Stalker, Peter (1994) *The Work of Strangers: A Survey of International Labour Migration*. International Labour Office, Geneva.
- Starring, R. (1998) 'Scenes from a Fake Marriage': *Notes on the Flipside of Embeddedness*. The New Migration in Europe: Social Constructions and Social Realities London: Macmillan Press LTD
- Swärd, H., Börjeson, M., Hjern, A. (2007) *Groups 'in the Margins'*. International Journal of Social Welfare.

Van Der Leun, J. & Kloosterman, R (2005) *Going Underground: Immigration Policy Changes and Shifts in Modes of Provision of Undocumented Immigrants in the Netherlands* Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie Vol 7, no 1

Wikrén, G., Sandesjö, H. (2006) *Utlänningslagen med kommentarer*. Stockholm: Nordstedts Juridik

Övriga källor:

Commission of the European Communities, *Accompanying document to the*

Communication New tools for an integrated European Border Management Strategy, IMPACT ASSESSMENT, Draft v (17/1/2008)

Dagens Nyheter (2005-07-19)

Dansk Författningssamling, Udlændigelovens kap 9, §§ 59, stk 5.

<http://www.eu-oplysningen.dk/nyheder/euidag/2006/februar/parallelaftaler>

<http://www.migrationsverket.se>

<http://www.nyidanmark.dk>

International Migration and Denmark. SOPEMI Report to OECD 2006

Läkare utan gränser (2005) *Gömnda I Sverige. Utestängda från hälso- och sjukvård*. Resultat från en studie av Läkare utan gränser. Stockholm

Migration in an interconnected world – New directions for action. UN Report of the Global Commission on international migration. Oct 2005.

Regeringens Kommittédirektiv 2008:12, Försörjningskrav vid anhöriginvandring.

Svensk Författningssamling, Sekretesslag 1980: 100.

United Nations High Commissioner for Refugees, (2007) Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Paul Hunt, Addendum, MISSION TO SWEDEN.